ان عربي

ويار

شيخ سعدي ان وهاوڕێ

مكتبة الأوقاف المركزية في السليمانية

عثمان عوزیری

شۆڕشی دیاربەکر

۱۹۲۱ – ۱۹۲۵

۱۹٦۱ – زاینی
۲۵۷۳ – کوردی

لەسەر ئەرکی حاجی ئیبراهیم روستەم
سەروکی عەشیرەتی (سماییل عوزیری)
چاپ کراوە

سلیمانی : چاپخانەی (ژین)

کتێبخانەی گشتی سلیمانی
جەرد
۲۰۰۵

الاوقاف ... السليمانية
تسلسل ٢٠٩٦٦
رقم الكتاب
رقم التصنيف
تاريخ الارشفة

ئەو ووتارەیە کەهەڤال ـ عثمان عوزیری ـ لەوکوبوونەوەیـەدا خویندی‌یەوە ، پارتی دیموکراتی کوردستان ـ لیژنەی ناوچەی بەغدا ـ بەستی لەروژی ٢٨/ حوزیرانی/٩٦٠ دا ، بەبونەی بیرەوەری خنکاندنی شیخ سەعیدی پیران‌و هاوریکانی‌یەوە .. بەدەستی حکوومەتی تورکیای فاشیزمی لەشاری دیاربەکری خویناویدا .

بەرگ

کاك هادی محمد کریم فەیلی وێنەی بەرگەکەی کێشاوە زۆر سوپاسی ئەکەین .

کتێبخانەی ئەوقافی سلێمانی
زنجیرەی گشتی: ٤٧٨٩
ژمارەی تۆمار: ٩٩٥/٦٦٧
٣٥٤ ع

پێشکەشە

بەشەهیدانی بزووتنەوەی رزگاری کوردستان

عوزیری

سەرناوەکان

بەدەست نەخشینی ماموستا (سید محسن) ی هونەرمەند
کیشراوە . زور سوپاسی ئەکەین

قارەمانی مەزنی نەبەزی کــوردستان پیشەوای
شورشی (دیاربەکر)
« شیخ سەعیدی پیران » ی نەمــر

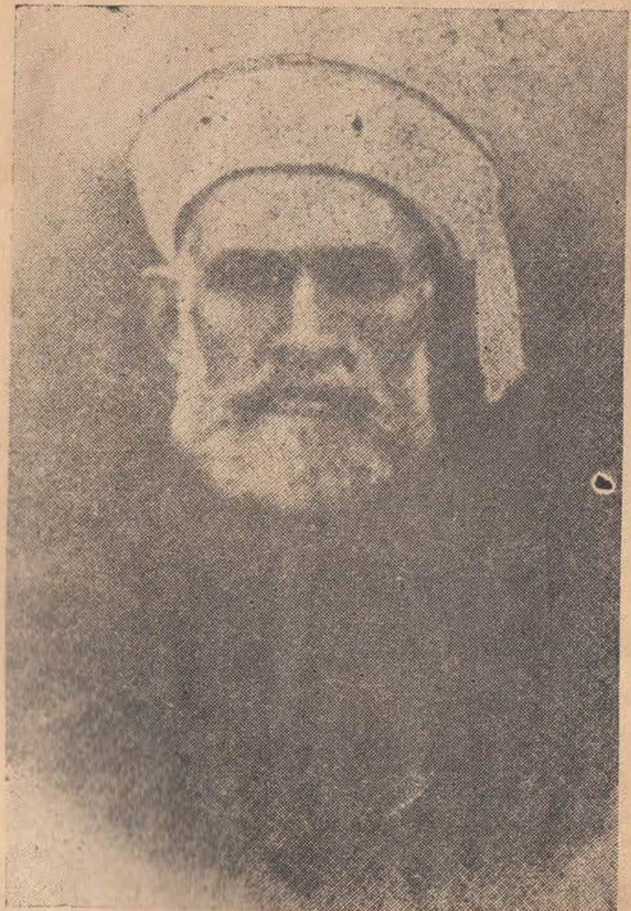

شیخ عبدالقادر نەهری
سەروکی کومەلی ئیستقلالی
کورد

دوکتور فوئاد
ئەندامی کومیتەی سەرووی کومەلی
ئیستقلالی کورد

پێشەکی

ئەگەر ئیمە سەیری میژووی کون و نزیك بکەین بومان دەرئەکەوی کە نەتەوەی کوردمان چون بو سەربەستی خوی و سەر بەخویی خاکەکەی خوی بە پەروش بووە و خوبەخت کردنی زور لا خوشتربووە لە پیناوی سەر بەخویی و ئازادیدا لەوەی بە کەساسی و کلولی و ژیر دەستەیی بژی ، هەر ئاوەهاش بە پەروش بووە بو سەر بەخویی وسەر بەستی گەلانی دراوسیی ، بە هەموو ووزە و توانایەکی یەوە لەکاتی تەنگ و چەلەمایان دا بە دەنگیانەوە چووە و چەکی هەلگرتووە دژی داگیر کەرانی وولاتانی نەتەوەکانی دراوسیی و چون لەسەر خاکەکەی خوی خوینی پیروزی خوی رشتووە ، واش لە سەر خاکی ئەوان بە هەزارەها رولەی خوی ناشتووە، ئەمە هەلویستی نەتەوەکەمان بووە و هەلویستیتی بەرامبەر مەسەلەی سەر بەخویی و سەر بەستی لە هەموو گوشەیەکی گیتیدا ، کە جیگای شانازی و سەر بەرزی یە بو نەتەوەکەمان ،

بەلام داخەکەم باداشتی ئەم چاکەیەی نەتەوەکەمان و ئەم دلسوزی یەی و ئەم دەروون پاکی یەی نەك هەر چاو پوشین و بی دەنگ بوون بووە و بەس لەلایەن ئەو نەتەوانەوە کە لە کاتی تەنگانەدا فریایان کەوتووە و لە دەست کویلەیەتی رزگاری کردوون ، بەلکو هەر کەلە تەنگ و چەلەمەکە

رزگاریان بووه و ئاهیان تێ گەڕاوەتەوە ، ڕوویان وەرگێڕراوەتەوە بونە تەوەی کوردمان و لە باتی هەموو چاکەیەك بە ئاگر و ئاسن هاتوونەتە ویزەی بە تەمای داگیر کردنی وولاتەکەی و تواندنەوەی خوی لەناو خویاندا .
وە نەتەوەکەمان ناچار بووە دەست بداتەوە چەك وە لەپیناوی پاراستنی خوی و خاکەکەی خویدا بکەویتە شورشی خویناوی لەگەل ئەوانەی دوینی تەنیشت بەتەنیشتیانەوە لە سەر خاکەکەی ئەوان خوینی خوی ئەرشت . .

باشترین نموونەی سپلەیی و ناپاکی و بی مروەتی کە بەرامبەر نەتەوەی کورد بەجی هینرابی ، کردەوەکانی حکوومەتی تورکیای تورانی یە کە روو رەشی‌یەکە هەتا هەتا لە روخساری ئەو کار بەدەستە خوینخوارانە نایتەوە و هەرگیز بەلەعنەت ئەکرین .

پاش برانەوەی جەنگی گشتی یەکەم بە شکاندنی ئەلمانیا و هاوپەیمانەکانی کە ئیمپراتوریەتە شەق و شرەکەی عوسمانلی یەکیك بوو لەوان ، وە پاش ئەوەی سوپا سەر کەوتوەکانی دەولەتە ئیمپریالیزمی‌یەکان لە هەموو لایەکەوە گەماروی تورکیای لە پەلوپو کەوتووی لە نووزە براویان دابوو ، وە بو ناو جەرگەی وولاتی تورکیا ئەکشان و شار بەدوای شاردا لەژیر چەکمەکانیاندا ئەپلیشایەوە ، ئا لەم کاتە پر تەنگ و چەلەمەیەدا نەتەوەی کورد لەشاخەکانی کوردستانی تورکیاوە لە ژیر سەر کردەی سەروکەکانیا هاتە خوارەوە بو ئەوەی بچن بەدەنگ مصطفی کەمال و هەڤالەکانی تری‌یەوە بو رزگار کردنی نیشتمانی هەر دوولا (هەر وەکو مصطفی کەمال هاواری کرد)لەدەست داگیر کەر و ئیمپریالیزمەکان .

نەتەوەی کوردی بە شەرەفمان ، لە سەر پیشە و رەوشتە بەرزەکەی باو باپیری کە چوونە بە دەنگ زور لیکراوانەوە بە چەکی خویەوە لەریزی پیشەوەی سوپای مصطفی کەمالەوە بوو بە پیش مەرگە بو رزگار کردنی

کتێبخانەی ئارەندە ٤٧٩٩ هورنانی سلیمانی

نیشتمان لە دەست داگیر کەرەکان ، وە بە هەزارەها رولەی گەلەکەمان بوو بە قوچی قوربانی لە پیناوی سەر بەخویی و سەر بەستی تورکیادا و خوینی لاوی کورد و تورك لە سپیرەکاندا تیکەل بە یەك بوون ، نەتەوەی کوردمان لە پیناوی سەر بەخویی و سەر بەستی گەلی تورکدا ، مەسەلەی جی‌بەجی کردنی نەتەوایەتی خوی جاری خستە لاوە بە تەمای ئەوەی دوای دەرکردنی هیزی ئیمپریالیزمی لە خاکی نیشتمانی هەردوولا ، لەلایەن تورکەکانەوە پاداشی چاکەی ئەدریتەوە و ئەگەر هیچ نەبی لەسنووری دەولەتی تورکیادا مافە نەتەوایەتی یەکانی خوی ئەدریتەوە و بە برایانە لەگەل نەتەوەی تورکدا ئەژین ، .

بەلام پاداشتی نەتەوەکەمان چی بوو پاش برانەوەی جەنگی سەر بەخویی و سەر کەوتنی تورکە کەمالی‌یەکان ؟ . ، ئەو سەر کەوتنەوەی دەستیان نەئەکەوت ئەگەر یارمەتی و پشتیوانی کوردەکان نەبوایە ؟؟!..

وەرگەرانەوە لە نەتەوەی کورد و بەند کردن و سزادان و لە سیدارەدانی نیشتمان پەروەرەکانی کورد بوو ، کە هەموو خەتایەکیان ئەوە بوو داوایان لە مصطفی کەمال و دەستە و دایەرەکەی ئەکرد بەلینی خویان بەجي بهینن و نەتەوەی کورد لە کوردستانی تورکیادا بە مافە نەتەوایەتی‌یەکانی خوی شادبی و بە برایەتی و دوستایەتی لەگەل گەلی تورکدا بژی ، نەك هەر ئەمە بگرە کەمالی‌یە فاشستی‌یەکان دەستیان لەگەل دوژمنی دوینییاندا تیکەل کرد کە فەرەنسە بوو بولەناو بردنی کوردی دوستی گیانی بەگیانی کە هەرە پیروزترین خواستی خوی خستە ئەولاوە و بەستی بەسەرکەوتنی گەلی تورکیاوە بە سەر ئیمپریالیزمەکاندا .

ئەم هەلویستە پر شوورەیی‌یەی کەمالی‌یەکان بەرامبەر نەتەوەی قارەمانمان شتیکە لە هەموو کات و باریکدا ئەوەشیتەوە و وەشاوەتەوە لە هەمووچینیکی

کتێبخانەی ئارەندە ٤٧٩٩ هورنانی سلیمانی

کونه پەرستی چەوسینەری فاشستی کە لەسەر فەلسەفەی رەگەز پەروەری بروا بە ریگاوە کە بنچی فەلسەفەی تورانی لەسەر دامەزراوە ، ئەو فەلسەفە نابووتە دارزیوەی نەك هەر سەر نەکەرتوە و سەریش نا کەوی بگرە زیانیکی گەورەش ئەگەیەنی بە پەیوەندی برایەتی و دوستایەتی میانەی گەلان .
نەتەوەی کوردمان پاش ئەوەی نەك هەر بی‌هیوا بوو مافەکانی خوی دەست بکەوی لە سایەی سیبەری حکوومەتی کەمالیدا ، بگرە بە کردەوە بوی دەر کەوت کە ئەیانەوی لە ناو نەتەوەی تورکدا بیتویننەوە ، هیچ ریگایەکی تری بو نەمایەوە بو دەست کەوتنی مافە کانی خوی ریگای شورشی چەکدار نەبی ، بەم جورە نەتەوەکەمان لە پیناوی رزگار کردنی خوی وکوردستاني نیشتمانیدا وەبەسەر کردایەتی پارتی‌یە نیشتمانی‌یەکانی و رولە نیشتمان پەروەرە دلسوزەکانی دەستی دایە خەباتی شورشگیری دژی تورانی‌یە فاشستی‌یەکان ،وە لەگەل ئەو چەکە پەرپووتەش کە بە دەستی یەوە بوو ، وەلەگەل ئەو شدا کە هیزی کەمالی بەباشترین چەکی نوی رازابووەوە و دەولەتە ئیمپریالیزمی‌یەکان یارمەتی یان ئەدا ، ئەبینی لەگەل ئەوەشدا کە هیزی دوژمن لەگەل هیزی کوردە شورشگیرەکاندا هاوتا نەئەکرا ، شورشگیرە نەبەزەکانی کورد کو نەمشکیان لە سوپای تورك کرد بوو بە عەمارات و کاریکیان پی ئەکرد با بە دەواری شری نە کا ، وەهەر چەندە ئەم شورشانە نەگەیشتوون بەئامانجی گەورە کە رزگار کردنی کورد و کوردستانە لەچنگی کەمالی‌یە فاشستی‌یە کان ، بەلام گەلی دەست کەوتی گەورەی دەست کەوتووە کەیەکي لەوانە بەدرو خستنەوەی تورکە فاشستەکانە کە ئەلین گوایا توانیویانە نەتەوەی کورد بتویننەوە و کیشەی کورد لە تورکیا نەهیلن !..

شورشی -دیار بەکر- کە لە (٨)ی شوباتی سالی ١٩٢٥دا هەلگیرسا بەسەر کردایەتی قارەمانی نەمر شیخ سەعیدی پیران و هاوریکانی ، یەکیکە لەو

زنجیرە شورشانەی لە پیناوی رزگار کردنی کورد و کوردستاندا هەلگیرساوە لە دەست تورکە خوین مژە فاشستەکان ، لەم شورشەدا هەر وەکو لە شورشەکانی تردا قارەمانیتی و خو بەخت کردنی بی پایانی رولەکانی نەتەوەکەمان دەر ئەکەوی ، لەگەل ئەو پەری جەردەیي و درندەیيو چەپەلی دوژمنەکانی نەتەوەکەمان .

هەر وەکو لەم پەراوەدا ئەیخویننەوە کە شاعری نیشتمان پەروەری لاو بەراست و رەوانی و شیوەیەکی جوان ئەیگیریتەوە ، بەبی گومان ئەم کوششەی -کاك عثمان- بەتایبەتي لەم کاتەدا جیگای سوپاسە و تەقدیری هەموو کوردیکی دلسوزە کە ویستوویەتی نەتەوەکەی بناسیی بەبەشی لە خەباتە خویناوی‌یە کوتایی نەهاتووەکەی لە پیناوی سەر بەخویی و سەربەستی خویدا بو ئەوەی لە قوناخی ئیستایدا ئیلهام لە کردەوە قارەمانی‌یەتی‌یەکانی باوباپیری خوی وەرگری و لە تاقي کردنەوەکانیان سوود وەرگری .

نەتەوەی دلیری کوردمان ئەگەر چی هەموو کاتیك ئامادەیە دەستی برایەتی و یارمەتی بو هەموو نەتەوەیەك دریژ بکات وە هەموو چاکەیەکی ئەوان بە هی خوی بزانی - هەر وەکو میژوو گە واهە - وە سەر بەستی و دیموکراتی‌یەت وئاسایش پەروەرەو بەشتیکی لەیەك دانەبراوي ئەزانی ، بەلام لە هیچ کاتیکدا ئامادە نەبووە و نابی دەستی لە مافەکانی خوی بە ربدا یا سەر بو ئەوانە دابنەوینی کە ئەیانەوی بیتویننەوە ، وە کوششەکانی کەمالی‌یە تورانی‌یەکان و ئەو مال ویرانی و سەر گەردانی و خوین رشتنەی لی وەشایەوە چ لە نەتەوەی کورد و چ لەنەتەوەی تورك هەموو بەلگەن کە سیاسەتی تواندنەوە سەری نەگرتوە و سەر ناگری . وەئیمە وا چاوەروانمان ئەکرد کە کار بەدەستەکانی‌تورکیا دوای ئینقیلابەکەی ژەنرال کورسیل دەرس لە رابوردوو وەر ئەگرن و نەختیك روو ئەکەنە راستە قینە و توزە مافیك

ئامانجی کوردایەتی بکەین بە هەموو مەبەستیکمان و تا ـرزین ـ لە پیناویا خەبات بکەین و بەخت بین . . ،

هەر ئەو هەستە پیروزە بوو کە پالی پیوەنام بو نووسینەوەی ئەم چەند لاپەرەیە لە شیوەی ووتاریکا ، بو ئەوەی لەو کوبوونەوەیەدا بیخوینمەوە کە ـلیژنەی ناوچەی بەغداـی پارتیمان کردی بو بیرەوەری خنکاندنی ـشیخ سەعیدی پیران ـ و هاوریکانی ، لە روژی ٢٨/حوزەیرانی/ ٩٦٠ دا هەر دوا بە دوای ئەوە خەریکی لە چاپدانی بووم بەلام هەندی هوی تایبەتی بوو بە هوی لەچاپ نەدانی ، هەر چەندە چاپ نەکردنیم بە هەل لە دەست چوون زانی ـ لەوکاتەدا ـ بەلام ئەنجامی زور بەباشتر گورا چونکە توانیم هەندی سەر چاوەی تر بخوینمەوەو زیاتر زانیاری لەبارەی (شورشی دیار بەکر) و جوری ژیانی نەتەوەکەمان لەو سەر دەمەدا پەیدا بکەم و بیخەمە سەری . . جگە لەوەی ئەو وینانەشم دەست کەوت کە گەلی سوود بەخشن ، چونکە نەك هەر دیمەنی شوین و کەسانی قارەمان و روو داوی شورشەکەمان پیشان ئەدەن ، بەلکو یادگاریکی زور پیروزن و پیویستە هەرگیز پاریزگاریان بکەین .

وە هەر وەها لەوە و بەر ووتارەکە هەمووی بەسەر یەکەوە بوو ، لەسەر پیشنیاری دلسوزیك بەو جورەی کە ئەبینین کردم بە چەن بە شیکەوە بو ئەوەی خوینەوارانی خوشەویست لە خویندنەوەی سەرو مری وەرس نەبن .

وە هیوایەکی زور گەورەشم هەیە کە بە ووردی ئەم نامیلکەیە بخویننەوە و هەموو هەلویست و روو داوەکانی بە قوولی لیك بدەنەوە و پەندو وانەیەکی ئەوتوی لی وەرگرن کە جاریکی تر ئەو هەلە گەورانە نەیەتەوە ریمان کە لەمەو پیش بە سەر بزووتنەوەی رزگاری نیشتمانی نەتەوەکەمانا ها تووە ، . وە کەلك لە باوەر پتەوی و نەبەزی و کارامەیی و خوبەخت کردنی

باوباپیرمان وەرگرین و پەیرەوی کردەوە بەرزەکانیان بکەین و ئەو رووداوانەش کە شایانی ئەوەن سوودیان لی وەرگرین ، بە شیوەیەکی زانیاری و فراوان ترو روونتر بیسەپینین و پەیرەوی بکەین و لەسەر ئەو ریو شوینە بزوتنەوەی ئەمروو سبەیمان بەرین بەریوە لەپیناوی ئامانجە دوورو نزیکەکانی کورد و کوردستانا . . . .

ئیتر بو پیشەوە . .

عثمان عوزیری

٩٦١/٣/٧

وتارەکە

فەرە

خوشك و برایانی خەبات کەرو خوشەویست :

چەن روژیك لەمەوبەر هەر لەم جیگایەدا کوبووینەوە ، بو یادو بیرەوەری چوار قارەمانە نەبەزە شەهیدەکانمان ــ عیزەت ، خەیروللا ، خوشناو،قودسی ــ کە لە ۱۹/حوزەیرانی/۱۹٤۷دا «۱» بەدەسیسەی کار بە دەستانی سەر دەمی گوربەگوری عیراق ملیان کرا بەپەتا ، بەلام گیان و بیرو باوەرە کەیان هەر وەکو ئەوانی قوچ و قوربانی کورد و کوردستان لە میشکی وو رد و درشتی ئیمەدا . . لە دەروونی هەموو کوردیکی دلسوزا جوش ئەخواو بوتە هەست و بیرو باوەرو هیوا . .

ئینجا ئەمروش کە ۲۸/حوزەیرانە ، یادیکی خوشەویستی تری نەمری لەیاد نە چوویەتەوە یادمان . .

یادیکی گرنگی بە نرخ ســەر لەنوی برینە کانمان ئــە کولینیتەوە . .

«۱» لە روژی ۱۹/ی حوزەیرانی ۹٦۰ یشا ــ لیژنەی ناوچەی بەغدا ــ کوبوونەوەیەکی تری کرد ، بو یـاد و بیرەوەری خنکاندنی چوار ئەفسەرە قارەمانەکانمان لەبارەگای پارتیمان ، لەوکوبوونەوەیشا ووتاریکم خویندەوە بەبونە پیروزەوە ، دوایی کرا بە عەرەبی و لە روژنامەی (خەبات)ی خوشەویستی ئورگانی پارتی دیموکراتی کوردستانی نەبەزدا بلاو کرایـە وە لـە ژمـارە (۲٤٦/سالی دووهەم)دا .

یادیکی هەرگیزاو هەرگیز لەبیر نەچوو گوشتەو زوون بەزامـە بـزمەتە بەستوەکانمان یەنیتەوە .

یادیکی وا کەهەتا هەتایە میژووی خویناوی کوردو کـوردستان لە سەر لاپەرە نەخشینە بەنرخە نەمرەکانی ئەپاریزیو بەزیندوویەتی بوروزگارو دووا روژ ئەیهیلیتەوەو نایەلیت کون بی . . .

یادی قارەمانی مەزنی دلیری خەباتکەری چاونەترساوی نەبەزی کورد « شیخ سەعیدی پیران » وهاوریکانی کەوا لەپیناوی رزگـاری کوردستانا ، لە ۲۸ / حوزەیرانی / ۱۹۲۵ دا بەدەستی کاربەدەستانی فاشیزمی چەپەلی تورکیای تاوانکەر لەشاری (دیاربەکر) دا ملیان کرا بەپەتا .

یادی ئەوپالەوانە چاونەترساوانەی کەهــەتا دوا هەنـاسەیان لەری ی رزگاری گەلە چەوساوەو نیشتمانە دابەش کراوەکەمانا بەخت بوون .

خوشكو برایانی دلسوزو بەنرخ : زور شادمان بووم بەوەي بەم بونەیەوە ئەم هەلەمان بو ریك کەوت کەباسی هەلگیرسانو کوژانەوەی ئەوشورشە پیروزە بکەین کەوا کەم کەسمان لەچونیتی هەلگیرسانو کوژانەوەی ئەزانیت چونکە کەوەکو ئیمپریالیزمو دەستو پیوەنەکانی کوردستانیان دابەش کرد ، جگە لەوەی خویندەواریو تیگەیشتوویەتیو چاوکراوەیی تەشەنەی نەسەندبو ئیمپریالیزمیش ماوەي نەداوە بەخەلکی هیچ بەشیکیان ئاموشوی یەکتر بکەنو بەك لەیەکتر بگەنو ئاگادارو شارەزای ژیانو دەرامەتی یەکتری بن . .

ئنجا ئەوەی کەزور باوو دەرکەوتووبی ومیژووی نەتەوەکەمانی پـی ناسرابی ئەوەیە کەلەسەرەتاوە تا ئیستا پرە لەپەندو وانە (دەرس) وەرگرتن ئەوەش بەهوی ئەوهەموو جورە زورداریو چەرمە سەرییەوەیـە کەبەسـەر کوردستانەکەمانا هاتووە لەوچەرخە میژووییانەدا کەپیایا رابوردووە .

لیرەدا ماوەی ئەوەمان نی یە باسی هەموو ئەو رووداوانە بکـەین

کەبەسەر نەتەوەو نیشتمانە لەت لەتەکەمانا هاتووەو گشت گوشەیەکی میژووە-
کەمان بگرین ، بەڵکو تەنها بەکورتي بەبونەی ئەم روژە پیروزەوە - بیستو
هەشتی حوزەیران - ئەوروژەی کەیەتە پیشەوە خەڵکی کوردستان لەلایەکەوە
هەموو جورە زورداریو چەوسانەوەو بی دەرامەتیو کەنەفتی و بەسەرهاتی
نەتەوەکەمانیان بیرئەکەویتەوە ، وەلەلایەکی کەشەوە ئەوەیان بوئەبی بەپەندو
زیاتر گەرمیان ئەکات لەسەر خەباتی بیووچانو سوور ئەبن لەسەر وەرگرتنی
چارە نووسو ماف وئامانجی خویان کەبەسەدان کوڕەی جگەرگوشەی ئەم
کوردستانە لەپیناویا سەریان نایەوە . . ئەڵیم بەم بونە پیروزەوە لەگەل بیرە-
وەریدا کورتە باسیکی چونیتی هەڵگیرسانو کوژانەوەی شورشی دیاربەکر
ئەکەین . . .

کورد و دەوڵەتی عوسمانی و ڕەگەزی تورك

دەوڵەتی عوسمانی کەناوی (خەلافەتی ئیسلامیەتی) بەسەرا برراو
هەموو نەتەوە موسولمانەکانی کەوتە ژیر دەسەلاتەوە ، زوربەی ئەو نەتەوانە
لەشیوەی ئەمارەتو نیمچە سەربەخوییەکدا ئەژیان . . لەریزی ئەو ئەمارەتە
ناوخوییانەی لەژیر دەسەلاتی (عوسمانی ئیسلامیەت) دا بوون گەلی
ئەماراتی کوردیشیان تیا بووە ، ئەمانیش وەکو ئەوانی تر نیمچە سەربەخویی-
یەکیان هەبووە لەکارو باری خویاندا . . هەرچەند لەپیشەوە دەوڵەتی
عوسمانی بەپیی (شەریعەتی ئیسلامی) و دادپەروەری لەگەل نەتەوە ژیر
دەستەکانیا ئەجوولایەوە ، بەلام لەروژانی دواییدا کەبگرەو بەردە لەناوا پەیدا
بوو ، چاوبرسیتیو تەماحیش کەوتە ناووەوە ، بەرە بەرە وای لیهات کە
رەگەزیك بەتەنیا دەست بەسەر دەوڵەتا بکیشیو شیرازە تیك بچیت - ئەویش
رەگەزی تورك بوو - ئیتر ئەویش کەدەستی لەدەسەلات گیربوو قرمی لەفراوان
کردنی نەتەوەکەی خوش کرد بەونیازەی کەتا بوی بکری نەتەوەکانی تر
بتوینیتەوەو بیانکا - بەتورك - ، بو هینانە دیی ئەم نیازە چەپەلەش کەوتە نیو
نەتەوەکانەوە بەکرمەرگەوەر ئاساییانە لەیەکی راست ئەکردنەوەو ئەیکردن
بەکو یەکا ، .

لەسەر ئەوەشەوە کەدەوڵەتی عوسمانی لاوازو کەم دەست بوو بوو

توانای ئەوەی نەبوو دەست بەسەر هەموو ئەمارەتو هەریمەکانا بکیشی، وە سولتانەکانیش لەبەرئەوەی تەختو کەشو فشیان لەکیس نەچی، دەستیان لەپیلانی لەیەك کردنی نەتەوەو عیلەکان هەلنەگرت بوئەوەی لاوازو کەم دەست بنو نەپەرژینە سەر سەربەخویی‌و یەکیتی‌و هەست بەهەلویستە ناپەسەندەکانی ئەوان نەکەن .

یەکی لەوهەریمو نەتەوانە کوردستانو کورد بوو کەلەئەنجامی ئەم پیلانە گلاوەدا گەلی دەردی سەری‌و گیروگرفتی بەسەرا هات، ئەویش ئەوەبو کەعیلو عەشایەرە کوردەکانیان لەناویەکا ئەکرد بەگژیەکاو لەیەکیان ئەکردن بەدوژمن، یەکیك لەوداردەستانەی ئەیان کردە هوی دوژمنایەتیان جیاوازی ری‌ی ئایینی بوو، گوایە ئەم سونی‌یەو ئەو شیعی‌یەو ئەوی‌تر یەزیدی‌یەو .. هتد بوئەوەی بتوانن بەئاسانی کوردستان بخەنە ژیر چەپوکی خویانەوە .

وەجگە لەوەش یەکی لەسولتانەکانی عوسمانی ـ سولتان عبدالحمید ـ کەوای لەخەلك گەیاندبوو ـ خەلیفە جی‌نشینی پیغەمبەرەو هەرکەسی لە قسەو فەرمانی دەرچیت کافرو سەلبی سەرەمەرگ ئەبی ـ وەلەوە زیاتریش تەلەکە بازی‌یەکی لەجیاوازی ری‌ی ئایینی گەورەتر بەکار هینا بولەیەك کردنی خەلکی کوردستان، چونکە خوی باش ئەیزانی کەکوردەکان زور ئازاوچاو نەترسن . . ئەگەر کاریکی وا نەکات لەیەکیان جیا بکاتەوەو بلاوەیان پی بکات، وەیان نەیانکا بەگژ یەکا لەناو خویانا . . زور نزیکە لەوەوەی داری یاخی‌بوونی یەکجاری لی بگرن بەدەستەوەو فەرمانەکانی بەهیچ نەزانن، لەبەرئەوە ـ سولتان عبدالحمید ـ هەلسا بەدروست کردنی لەشکریکی گەورە لەعەشایەرەکانی کوردستان لەژیر ناوی (لەشکری حەمیدیە) دا، وەهەر سەرەك عەشیرەتەی روتبەیەکی پی بەخشی‌و دەستەو دایەرەو خویشەکانیشی کرد بەتیپیك لە ـ لەشکری حەمیدیە ـ . .

ئنجا بوئەوەی بگاتە مەبەستە پیسەکەی روتبەی گەورەتری ئەدا بە سەرەك عەشایەریك، وە روتبەی پچووکتری ئەدا بەیەکیکی کەیان کەتوزیك خوی لەوی تر بەگەورەتر ەزانی، ریزی زیاتری لەیەکیکیان ئەگرتو ئەوی تریانی ئەخستە پشت گوی، تاکو ئەم ئالمو ساتمە ببیتە هوی رق لەیەك هەلگرتنیانو لەناو یەکا تیك چوونیان ـ وەبەتایبەتیش ئەوکاتە گیانی خوـ پەرستی‌و دەسەلات بوزورگی‌و خودەرخستن لەناو عەشایەرەکانی کوردا زور بوو ـ بەوجورە بەهوی لەشکری حەمیدیەوە سولتان عبدالحمیدی جی نشینی پیغەمەر ! . . داد پەروەری بویە کراو ! . . توانی بگـــاتە مەبەستەکەی و عەشایەرەکانی کورد بەئارەزووی خوی بدات بەیەکاو خوینی ئەو هەموو کوردانە بکاتە گەردنی، بی‌ئەوەی دلی بویان لی‌بدات بەلکو لەجیاتی بەزەیی دەستی خویناوی بەسمیلو ریشیا ئەهینا، وای ئەزانی بەوە دەولەتی عوسمانی وتەختە لەکەللەسەری کورد هەلچنراوەکەی زیاتر تەمەن دریژ ەبی‌و ئەوو نەوەو جی‌نشینەکانی دوای ئەو بەسەلتەنەتو کەشو فشو بوزورگی فەرمان رەوایی ئەکەن . . بەلام هەتا ئەهات دەولەتی عوسمانی دەردە لەررو لاوا ـ زی‌یەکەی زیادی ئەکردو ئەیدایە باریکـــو بنیسی و کەللە سەرەکانی ژیر سولتان، رزی‌و کەوتە هەرەس هینان، تاکو وای لی‌هات دەولەتی عوسمانیان ناونا ـ پیاوە نەخوشەکە ـ کەکاتیکیش دەولەتە روژئاوایی‌یەکان هەستیان بەوە کرد بەجاری چاویان تی بری‌و قرمیان لی‌خوش کرد . . هەرچاویان تی بریبوو ودانیان بو تیژ ئەکرد، هەتا جەنگی گیتی یەکەم هەلگـــیرساو دەولەتی عوسمانیش شان بەشانی (ئەلمانیا) دژی دەولەتە سویندخوارەکان کەوتە جەنگەوە .

بەشی کوردستانیش بەدریژایی سالانی جەنگ [١٩١٤ ــ ١٩١٨ زایینی] هەر زەرەرو زیان بوو ، دەولەتی عوسمانی بەرەش بگیری کەوتە ناو خەلکی کوردستانەوە ئەوی بەحال دەستی تفەنگی بگرتایە ئەیان گـــرت و رەوانەی یەکیك لەبەرەکانی «١» جەنگیان ئەکرد ، وەکـو بەرەی : حیجـاز ، یەمەن ، غالیچیا ، چناق قەلا ، قارس ئەردەهان سارانا موش .. هتد .

ئیتر بەکورتی کورد لەکاتی شەرا هەر پیشەنگی بەرەکانی جەنگ بووەو سنگی قەلغانو سەنگەر بووە ، وەلەپیشەوە دەستە گولی کوشتن لەکورد کراوە ئنجا ئەوانی تر ، بەهیچ جوریك ئەو تاوانـکارە نامروڤە دل بەردانـە دلیان بەکورد نەئەسووتاو وەکو بەبەشەریان نەزانن بەدەستی ئەنقەست بـە گورگان خواردوویان ئەدان .

بو نموونە : یەکیك لەبەرەکانی جەنگ کەبەرامبـەر بەهـیزی روسیـا وەستا بوو ، وەبەبەرەی (قارس ئەردەهان) ناوئەبرا ، لەدوای شەریکی زور کەزانیان ناتوانن هیزی رووس بشکینن ، لەژیر سەرکردەیـی ئەفسەریکـی تورکدا « ئەنوەر پاشا » [٤٠٠٠٠] چل هەزار کـوردی شەرکەریان کوکردەوەو ناردیانن بو یارمەتی ئەو بەرەیە ..

ئەنوەر پاشا کەگەیشتە ئەوی بوی دەرکەوت ناتوانیت راستەوخـــو

«١» بەرە = جەبهـە

بچیت بەرامبەر بەهیزی رووسیا رابوەستی ، چونکە هەر چل هەزار شەرکەرەکەی لەتفەنگ زیاتر هیچ جورە چەکیکی تریان پی نەبوو ، ویستی ئەوهیزە بەچیای (الله اکبر) دا هەلگیریو لەویوە بچن بەودیواو لەپر هیرش بەرنـە سەر هیزی رووسیا . لەکاتیکا کەچلەی زستانیـش بوو ، وە جگـــە لەوەی کریوەی ئەکرد بەفر لەپشتوینە زیاتر لەزەویا بڕو .. بـی ویژدانانە فەرمانی بەهەر چل هەزار کوردەکە کرد کەبەچیای (الله اکبر) دا هەلگەرینو لەو دیوەوە بدەن بەسەر هیزی روسیاداو خویشی ئەچیت بـو لای سـەربازانی بەرەی (قارس ئەردەهان) کەوان لەشەرکردنا ، بەناچاری کەنەیان ئەتوانی فەرمانی نەك ئەفسەریك ژەندرمەیەکیش بشکینن ، بەچیای (الله اکـبر) دا هەلگەران .. بەلام سەرماو زوقمو بەفرو کریوەو باوو بوران نەیهیشـت لە ناوەراستی چیاکە زیاتر سەرکەون ، هەموویانی لەگـو خستو بەجاری رەق بوونەوە ـ هەتا ئەلین زوربەیان کە رەق ببوونەوە بەتفەنگەکانیانەوە وەکـو پەیکەر رەق راوەستابوون ـ لەوچل هەزار کەسە تاقیان سەریان نەهینـایـە دواوەو چل هەزار خیزانی کوردی بەسەزمانیان تووشی ئاوارەیی و بی کەسی وجەرگ براویو بی دەرامەتی کرد .

ئەمە نموونەیەکی پچووکە لەکردەوە نارەواو ناشیرینەکانیان کەبەرامبەر بەکورد کردوویانە ، خو ئەوە کوشتنو برینو سەرەو نگوون کـردنیش بـا لەولاوە بوەستی ! .

کوردستانی قارەمان

وەکاتیکیش جەنگ برایەوەو بەشکاندنی ئەلمانیا کوتایی هات، دەولەتی عوسمانیش کەکلکی ئەلمانیا بوو بیدەسەلات مایەوە.. سەرکەوتوانی جەنگ فەرەنسا، ئینگلتەرە، ئیتالیا، یونان ـ سویند خوارەکان ـ لەبەرواری ١١ / تشرینی دووهەمی/ ١٩١٨ زاییندا لە (وەرسایل) کوبوونەوەو بریاری وەستاندنی جەنگیان داو (مەرجەکانی ئاشتی) یان مورکرد.. لەدوای ئەوەش دەستیان بەسەر وولاتی عوسمانیا گرتو لەناو خویانا کردیان بەچەن پارچەیەکەوە، وەهەر لەسالی / ١٩١٨ دا پاش موركـــردنی مەرجەکانی ئاشتی، پەیمانی (موندوروس) یان بەدەولەتی عوسمانی مورکرد کەوا ـ چەك دابنیو مل کەچ بیو هەرچی چەكو فیشەك هەیە لی ی وەرگرنو سوپای عوسمانی بلاوە پی بکات ـ بەناچاری دەولەتی عوسمانی کەتەنیا ئەستەموولی بەدەستەوە مابوو، سەری بو بەندەکانی ئەم پەیمانە دانەواند. بەلام سویندخوارەکان بەوەش دەست بەرداری نەبوون لەشکریان ناردە ئەستەموولو داگیریان کرد، دەولەتی عوسمانی ئەوتوزەی کەمابووی هەر بەناوبوو ئەگینا کاروباری بەدەست لیپرسراوی ئەولەشکرەوە بوو کە رژابووە ئەستەموولەوە.

بەلی، بەوجورە دەولەتی عوسمانی چەکی دابەدەستەوەو لەشکری بلاوە پیکرد لەسەر بریارەکانی (موندوروس) بەلام کوردستانیقارەمانو گەلە نەبەزەکەی لەسەر ئەوهەموو گیرمەو کیشەشدا سەریان بوئەم پەیمانە

دانەنەواندو چەکیان دانەناو پاریزگاری سنووری خویان کردو نەیانهیشت کەس بیتە ناویانەوەو دەستیان بەسەرا بگری، هەموو بریاریان دا کە هەتا دوا کەسیان بجەنگن بەرامبەر بەدوژمنو سەردانەنەوینن.. بەوجورە کورد هەر وەکو روژانی پیشووی، نیمچە سەربەخوییەکی هەبوو لەکارو باری ناوخودا.

کەکاتیك سەرکەوتووانی جەنگ ئەمەیان زانیو لەوکاتەشدا ووری جەنگ بوونو نەشیان ئەویست مەرجەکانی ئاشتی بشکینن، ویستیان ئەوە لەکورتی ببرنەوە، لەبەرئەوە بەپیی ریکەوتنیك لەگەل گەورەکانی کوردا لیژنەیەکیان دروست کرد لەژیر ناوی (لیـــژنەی پاراستـــنی شارەکانی کوردستان) «١» کەوا پیویستە شارەکانی کوردستان پـــاریزری و کەس هیرشیان نەباتە سەر، وەبو پاراستنی ئەمەش کورد هەرچەکی خوی دانانی، ئەوانیش بەوە قایل بوون بەومەرجەی کوردەکان بەروکی کەس نەگرنو لەجیی خویان دانیشن.

«١» تورانییەکان هەرگیز دەمیان گو ناکات بلین کـوردستان بەلکـو هەر پیی ئەلین (ولایاتی شەرقیـە) هەتا بەولیژنەیەشیان ئەووت (لیـژنەی پاراستنی شارەکانی روژهەلات

هەستی نەتەوایەتی

نابی ئەوەشمان لەبیر بچی کەدوا بەدوای کـوتایی جەنگـی جیهـانی یەکەم دەوری دەولەتی عوسمانی کوتایـی هات . . بەلکـو ئەو پاشماوەیەی کەلەپیشەوە باسمان کرد لەئەستەموولا مابوو ، وەدەولەتـە سویندخـوارەکان دەستیان بەسەرا کیشابوو بە ـ حکوومەتی ئەستەموول ـ ناوئەبرا . . لەئەنجامی ئەمەشا ئیتر ئەوە نەما کەهەموو نەتەوە موسولمانەکان لەژیردەستی یەك دەولەتابن لەباتی هەستی ئایینی هەستی نەتەوایەتی هاتە کوررەوە ، وەهەرنەتەوەی لەئاستی خـوی هەولی ئەدا حکوومەتیکی نەتەوایەتی نوی بوخوی دابمەزرینی ـ ئەم باوەرەش لەناو هەموو نەتەوەکانی ژیر دەستی عوسمانیدا بلاوبوەوەو هەولیان ئەدا بوهینانە دیی ئامانجە نەتەوایەتی‌یەکانیان .

نەتەوەی کوردیش کەیەکیك بـوو لەونەتـەوانە ، هەستی بـەقەوارەی نەتەوایەتی خوی‌و پیویستی دامەزراندنی حکوومەتیکی نەتەوایەتـی سەربەخـو کرد ، بویە خەباتی خەلکی کوردستان لەوچوارچیوەیە نەئەچـووە دەرەوەو هەربەوەشەوە بەسرابووەوە ـ لیژنەی پاراستنی شارەکانی کوردستانیش ئەوەی زور باش ئەزانی‌و لی‌ی روون بوو ـ

لەولاشەوە تورکەکان هەستیان بەنەگەیشتنە هیواو دل شکاوی کـرد ، دەستیان ئەدا بەدەست‌و ئەژنودا کەدەولەتی عوسمانی لەژیر چنگی خویانا بوو ، وەخەریك بوون بەهوی ئەوەوە نەتەوەکەیان فراوان بکـەن بـەوەی

نەتەوەکانی تر بتوینەوەو بیان کەن بەتورك ـ کەچی ئەویش هەرقاوخەکەی ماوەتەوەو لەئەستەموول دانراوەو سویندخوارانی جەنگ بەئارەزووی خویان هەلمەتوی بی ئەکەن . . لەبەرئەوە هەرچاوەری‌ی ئەوە بـوون‌و پەلیان لەکوتا کەبچنەوە دوخی جارانیان‌و نەتەوەکانیان بکەویتەوە ژیر چەمـول ، سویندخوارەکانی جەنگیش هەوای سەرکەوتوویی دابووی لەکەللەیان بە ئارەزووی خویان حکوومەتی ئەستەموولیان ئەررانی ، وە هەروەهـا خەلکـی ئەو ناوەیان بەژیرکەوتوو وسووك تەماشا ئەکردو بەداخی روژانی جەنگەوە تا بویان بکرایە ئەیان چەوساندنەوە هەتا وای لی‌هاتبوو خەلـکی لەژیـانی خویان وەرس بوو بوون ، وەچاوەری‌ی ئەوەیان ئەکرد دەستیك لەم تاریکایی‌و ناخوشی‌یە دەریان بینی . .

تورکەکانیش ئەوەیان بەهەل زانی بوهینانە دیی ئامانج‌و مەبەستەکانیـان بوئەوەی بەزور ناتوانن بەفرتو فیل‌و تەلەکە بازی بگەنـە ئەوپلەیە ـ لەژیر ناوی نیشتمان پەروەریدا ـ ئەویش ئەوەبوو کەهیچ هیوایەکیان بەحکومەتی عوسمانی نەمابوو کەوتنە خویان‌و خەلکیان لەخویان کوئەکردەوە بورووخاندنی دەولەتی عوسمانی‌و دامەزراندنی حکوومەتیکی نوی . .

ئەم بزووتنەوەیە کەچەن ئەفسەریکی عـوسمانی ئەیان برد بەریـوە ، بەتایبەتی لە (ئەنەدولا) ، کە کردبوویان بەچەقی بزووتنـەوەکەو (مصـطفی کەمال) کەلەلایەن حکوومەتی ئەستەموولەوە کرابوو بەپشکینـەری گـشتی سوپایی ، لەگەل ئەوەشا یەکی بوو لەلی‌پرسراوو بەریوەبەرانی بزووتنـەوەکە ، بەوجورە لەری‌ی تورکایەتیدا تی‌ئەکوشان هەتا وای لی‌هات دەولەتی عوسمانی ـ ئەستەموول ـ لەسالی ١٩١٩ دا بەتەواوی پـی‌ی زانی لەبەرئەوە فـەرمانی لەسوپا دەرکردن‌و خنکاندنی چوارپینجیك لەوئەفسەرە تـورکانە دا کەسەر ـ کردەی ئەو بزوتنەوەیە بوون ، ئەوچوار پینج کەسەش کەدامەزرینەری ئەو

بزوتنەوەیە بوون لەبەر ئەوەی تەشەنەیان بەوبیروباوەرە نەسەندبوو وهەر لە دلی خویان‌و چەن کەسیکی کەمابوو ـ واتە هیشتا نەبووبووە بزووتنەوەیەکی جەماهیری ـ لەبەرئەوە کەکاتیك فەرمانی خنکاندنیشیان درا کەسیان لەپشتەوە نەبوو ـ یەکی لەوئەفسەرانە « مصطفی کەمال ئەتـاتورك » بوو ـ هەرچەن لیکیان دایەوەو سەریان هیناو برد هیچ رووناکی‌یەکی تریان بەدیی نەکـرد لەکوردستان زیاتر ، کەخەلکی کوردستان ئەتوانـن نەك هـەر دالدە بەلکـو یارمەتیشیان بدەن لەهینانە دیی ئامانجەکانیانا . . بەناچاری بەرەوکوردستـان کەوتنە ری بوئەوەی بەبرایەتی کوردو دراوسی‌یەتی لەگەل نەتەوەی تـورکا چاریك بوخویان‌و بزووتنەوەکەیان بدوزنەوە . .

ئەوەی کەوەك نوینەری سەرشانو دەوریکـی نابەسەنـدی‌و چەپەلی‌و فیلبازی‌و سپلەیی بینی‌و توانی نازنـاوی (ریوی‌یـە فیلبازەکە) وەرگـــری (مصطفی کەمال) ی ئەفسەری دەرکراوو فەرمانی خنکاندن بەسەرا دراوبوو.

بەلی . . دوای ئەوەی کەکونەمشکی لی‌بووبوو بەقەیسەری‌و نەیئەزانی بوکوی بچیت‌و هیچ شوینیکي بەدیی نەکرد کوردستانی لانەی شیران نەبی کەئەتوانی دالدەی هەزارانی وەك ئەوان بـدات ، بەهەرحالیك بوو تـوانی لەئەستەموول رابکات‌و خوی بخاتە پاپوریکەوەو بگاتە شاری (سامسون) ، وەلەویوە خوی گەیاندە شاری « ئەرزەرووم » . کەگـــەیشتە شارەکـەی کوردستان ئیتر هەناسەی حەوانەوەی هەلکیشا ، چونکە ئیـتر کەس ناتوانی بەدوایا رابکات‌و راوەدووی بنیت .

دیمەنیکی
شـاری
ئەرزروم

بەوجورە خوی خستە باوەشی گەلی کوردەوە ، ئەوگەلەی کەبەزەیـی یا هاتووەو گرتیە خوی ، ئەوگەلەی کەزور بەپەروشە بویارمەتی دانی هەموو کەس‌و خەلکیکی ئازادی خواە . مصطفی کەمالیش کەخوی‌و بزووتنەوەکەی بەپشتمان پەروەر دائەنا ، بویەکە گەیشتـە « ئەرەزرووم » و چـــووە لای گەورەکانی کـورد سوزی راکیشان‌و لەگەلیان ریکەوت ، بەگـەرماو گـەرمی کونگرەیەکیان لەتەمووزی / ١٩١٩ دا لە « ئەرەزرووم » بەست ، مصطفـی کەمال یوریکی «١» داو ووتی : (. . ئیمە کوردو تورك براین ، لەسەر ئەم ئاکە پیکەوە خوینمان رژاوە . . ئەمرو هەردوولا یەك دوژمنمان هەیەو یەك زوردار ئەمان چەوسینیتەوە . . بویە پیویستە هەمووومان وا هەست بکەین پیویستی‌یەکی لەوەگەورە ترمان لەسەرشـانە کەهـەر نەتەوەمان بوخـوی بەجیـا لی‌بکوشی . . وەپیویستی سەرشانی ئیمە تەنیا رزگاری تورکیاو پیویسـتی سەر شانی ئیوەش تەنیا رزگاری کوردستان نی‌یە بەلکو پیویستی سەرشانی هەموو لایەکمان رزگاری ئەم وولاتەیە کەتورك‌وکوردو ئەرمەنی‌و نەستووری‌و گەلی کەمایەتی تری تیایە ، وەهەرکاتیك بەهەموومان توانیمان ئەم وولاتە لەبیگـانە پاك بکەینەوە ، ئەوە قسەیەك نی‌یە دووجار بیکەینەوە کوردستان ماف‌وچارە نووسی خوی وەرئەگری‌و تورکیای دەستەخـوشکیشی ئەگـــاتە ئامانـج و کەمایەتی‌یەکانی تریش ژیانیکی ئاسوودەو بی‌زورداری ئەبەنە سەر . .)

ئەم قسە هەنگویناویانە کەلەکونگـرەی ئەرەزروومدا کـــردی دلی کوردەکانی بەلای خویا راکیشاو بەتایبەتی کەکوردەکان تینـووی ئازادی و سەربەخویی بوون قسەکانیان پەسەند کردو بریاریاندا قول بکـــەن بەقـولی ئەتاتورك ـ دا لەپیناوی ئازادی‌و رزگاری‌و سەربەخوییدا . •

مصطفی کەمال بەوشیوەیەی کەخوی بەسەرپایی ئەزاني وەك ـ بەرگری

«١» یور = خطبة

میللی ـ مەشقی، بەخەلکی کوردستان ئەکردو فیری هەموو کردەوەیەکی سوپایی وجەنگی ئەکردن . . ئەوکردەوانەو ووریایی مصطفی کەمال وای لەکوردەکان کرد کەگوی بوئاموژگاری‌و ڕی‌دانانەکانی شل بکەن‌و ریزی لی‌بگرن . .

ئەتاتورك ویستی بچیت بو (سیواس بوئەوەی خەلکی ئەویش بیبنی‌و توندیان بکاتەوە ، کوردەکانیش چەن لاویکی کارامەیان خستـــە تەکی بو پاراستنی‌و کەنەهیلن بەردەستی ژەندرمەکانی عوسمانی بکەویتەوە . .

ئەوەبوو لەوکاتـەدا کەلە (ئەرەزرووم) ەوە چــوو بو (سیـواس) حکوومەتی عوسمانی بەمەی زانی بوو ، ژەندرمەکانی ڕی‌یان پی‌گـرتن ، بەلام کوردە چاپوکەکان لەگەلیان کەوتنە جەنگەوەو بەرەنگــاری ژەندرمەکانی عوسمانی بوون‌و ئەتاتورکیان پاراست‌و رزگاریان کرد . .

بەوجورە گەیشتە (سیواس) پاش چەند روژیـك لە « سیواس » یش کونگرەیەکی تریان بەست‌و لەگەل گەورەکانی کوردا بریاری شورشیان‌دا .

سەرکەوتن و سەپلەوی

کەکاتیك ئەمان کەوتنە خویان بـــوجی بەجی کـــردنی بەندەکانی کونگرەی « سیواس » ، لەولاشەوە سویندخوارەکان ـ یونان ، ئیتالیا ، فەرەنسە ئینگلیزە ـ یش یارمەتی عوسمانی ـ حکوومەتی ئەستەموول ـ یان دا . . بـەلام بونکە ئەمان ـ کوردو تورك ـ لەبروایـەکی بەهیزەوە هەلسان بـەشورش گوییان نەدایەو بەرەنگاری هەموو دوژمنەکانی راوەستان .

لەم شورشەدا هیزی جگەرسوزانی نەبەزی کورد لەناوچەی « ماردین ، ئورفە ، غازی عەنتەب ، مەراش » دا ، بەجەنگـی چەتەیی هیزەکانی فەرەنسەو یونان‌و ئیتالیایان چەواشە کردو شکاندیانن . . ئیتر هیزی پیـاوە نەخوشەکەش بەدەسەلات مایـــەوە ، لەپاش ئـەوە ئەتـاتـــورك لەسیـواسەوە لەگـەل نوینەرەکانی کوردستانـــا چوون بو « ئەنقـەرە » لەوی لەروژی ٢٣/ نیسانی / ١٩٢٠ دا پەرلەمانیکی میللی‌یان دامەزراند ـ زوربـەی ئەندامانی پەرلەمانەکە کورد بوون ـ دانیان بەحکوومەتی ئەستەمـوولا نەئەناو هەولیان ئەدا لەونوزە هەناسەشی تیایا ماوە بی بررن‌و لەشوینی خویا بیتاسینـن ، وە هەرلەوروژەشا ـ ئەتاتورك ـ یان هەلبژارد بەبەریوەبـەرو سەروك کەکاتیـك سویندخواران ئەمەیان زانی‌و بویان دەرکەوت کەبەرژەوەندیان لەلەق بوونایە (پەیمانی سیڤەر) یان لەروژی ١١/مایس/٩٢٠ دا نووسی‌و (مسیوملیران) نوینەری وولاتە سویندخوارەکان بەبەریوەبەرانی حکـــوومەتی ئەستەمـوول ـ عوسمانی ـ مورکرد کەبریتی بوون لە [فەرید پاشا ، راویـژکەری وەزیران

- و - فەریق هادی پاشا، سەروکی ئەرکانی جەنگ - و - رەشاد خالص بەگ، راویژکەری دەرەوە] لەدواییدا (مسیوملیران) بوبریاری کوتایی دای بەسەر - توفیق پاشا - دا کەسەدري ئەعزەم (سەرەك وەزیران) بوی پی مورکرد، کەلەبەندی ٦٢ و ٦٣ و ٦٤ دا «١» مافو چارەنووسی کوردستان ئەدات ..

هەرچەند (پەیمانی سیڤەر) مورکراو بریاری لەسەردرا، هیچ ری لەدامەزراندنی کوماري تورکیا نەگرت، بەلکو خیرا خیرا داوای لەگەل ئەکرد کەیەك بگرنو بجەنگن بودەرکردنی بیگانە، هەتا ئەهات هیزی بەرگریو بزووتنەوەی رزگاری بەهیزتر ئەبوو، وەهەتا ئەهاتیش ئەستیرەی ئەتاتورك لەگەشترابوو ..

بەوجورە خەلکی وولات چوون بەپیر ئەم بانگەوەو وولات سەرکەوت وەگەلی کورد بوو بەپەیژە بوئەم سەرکەوتنە، بەوە لەداوای خوی وەستین کەهیشتا دوژمن لەهەرچوارلاوە دەمی بوکومارە ساواکەیان داچەقاندوو

«١» لەهەر (٣) بەندەکەی پەیمانی سیڤەرا کەلە ١١/ مایس/ ٩٢٠ دا، مور کرا مافي کورد بەم جورەی خوارەوە باس کرا :

بەندی ٦٢ : - لیژنەیەك پیك دی لە (٣) سی ئەندام لەلایەن ئینگلیزو فەرەنسەو ئیتالیاوە بودانانی کوردستانیکی سەربەخو کەسنووری لەروژ هەلاتی فوراتەوە دەست پیئەکا تاکو سنووری خوارووی ئەرمینیا، تاکو سنووری سووریاو میزوپوتامیا، وەئەولیژنەیە ئەوە دەرئەخات کەکەمایەتییە کانی ژیر دەسەلاتی حکوومەتی کوردستانی داهاتوو بەتەواوی دلنیابنو لەژیر بالی ئاسوودەییو پاریزگاریا ئەبن ..

وەهەروەها ئەبی لەوکاتەشا کوردستان لەهەموو هیرشیرشیکی ئەرمەنیو ئاسووریو نەستووریو کەمایەتییە ئایینییەکانی تر بپاریزی ..

پیویستە کوردەکان جاری ئەم داوایە دوا بخەن هەتا توزیك کومارەکەیان خوی ئەگریو ئەچەسپی ..

وەکو لەسالی ١٩٢١ ــ ١٩٢٢ دا عوسمانییەکان نەمانو پیاوە نەخوشەکە لەحەوت سالان راست بووەوەو ینگلیز لەئەستەموول کرایە دەرەوەو لەهەموو لایەکەوە دانیان نا بەکوماری تورکیادا. . کوماری تورکیا بەتەواوی بناغەی دارشتو چەسپاو حکوومەتیکی بەهیزی کوکی لیدەرچوو ..

وورده وورده کاربەدەستانی کوماری تورکیا ئاراستەی کارو باوەریان بەرامبەر بەکورد گوررا . . وەلەسالی ١٩٢٢ ــ ٩٢٣ دا بەتەواوي دەریان خست کەنەك تەنانەت مافي کورد نادات، بەلکو هەر دانیشی پیا نانیتو بو توانەوەی هەول ئەدات ..

بوراستی ئەوەش، جگە لەوەی پروپاغاندەی لەدژی پەیمانی سیڤەر ئەکرد کەبەندی (٦٢، ٦٣، ٦٤) دانی بەمافي کوردا ئەنا گوایە ئەمە هی زەمانی عوسمانییەو کونەو بەکەلك نایەت، لەگەل دەولەتە روژئاواییکاندا

بەندی ٦٣ : - حکوومەتی تورکیا یان-ئەستەموول- هەرچی ئەولیژنەی سەرەوە دای ئەنی کەلەبەندی (٦٢)دا باس کراوە پیویستە تاماوەی «٣» مانگ دانی پیا بنیو بەلینی بەجی هینانی ئەوبریارانە بدات .

بەندی ٦٤ : - تاماوەی سالیك ئەگەر هاتوو زوربەی کوردەکان لەوسنوورەدا کەلەبەندی (٦٢) دا باس کراوە، ویستیان سەربەخوبنو لەتورکیا جیا ببنەوە، داواکەیان بدەن بە « کومەلی نەتەوەکان - عصبة الامم - » وەلەکاتیکا کومەلی نەتەوەکان لەوباوەرەدا بی کەکوردەکان هەلئەگرن سەربەخوییار بدری، راسپیری ئەمە بکات بو جیبەجیکردنی، تورکیا هەرلەئیستەوە بەلین ئەدا بەجی بەجی کردنی ئەوراسپیرییەو دانی سەربەخویی نەتەوەی کورد، وەواز لەهەموو مافیکی بهینی لەکوردستانا .

ریکەوت‌و پەیمانی سیڤەریان گوری بەپەیدـانی « لوزان » کەبەپیچـەوانەی پەیمانی سیڤەرەوە بوو ، ەجیاتی بەرزکردنەوەی کوردو دان نان بەمافەکانیا بەناخا ئەیبردە خوارەوەو هەرچی گەلای ئەوگولی هیوایەی لەباخچەی پەیمانی سیڤەرا هەبو و رووابو و پەیمانی لوزان وەك رەشەبا هەمووی هەلوەران .

وەجگە لەوەش لەبەندی «٨٨» ەمی یاسای بنچینەیـــی دەستووری تورکیادا ئەوە ئەخاتە روو کەهەر دان بەکوردا نانیت کەئەلی :

« ... ئەونەتەوانەی کەلەژیر سایەی حکوومەتی تورکیـادا ئەژین ، بی گویدانە ئایین‌و نەتەوایەتیان هەموو بەتورك ئەژمیررین . . »

گۆڤار ئیستیقلالی کورد

کەکاتی موستەفا کەمال ئەتاتورك ، لەجیـاتی ئەوەی چاکەی کورد بداتەوە ، ناوا ، سپلە دەرچوو .. لەباتی ئەوەی ، ئەوەی لەبەرچاو بووایە کە کوردەکان نەبوونایە هەرلەسالی /١٩١٩ وە کرابوو بەدارا .. بەوجـــورەی دەربارەی گەلی کورد کردو وەها چاکەی دانەوە ! .. خوی فریدایە باوەشی ئورانی‌یەت‌و شوڤینی‌یەتی تورکی‌یەوەو بی‌دریخی کردن هەولی ئەدا بوتواندنەوەی نەتەوەی کورد . .

کوردەکان ئەوسا ناچار بوون کەوا لەوە زیاتر سەر شـور نەکەن کەحکومەتی تورکیا بەخوینی ئەوان دامەزرابـی ، ئەوان نەبوونایـە نـاوی لەکوولەکەی تەریشا نەبوو .. لەجیـاتی چاکە دانەوە بەوجـورە دەربـارەی کورد ئەکەن . . گەورەکانی کورد لەسەرەتای سالی/١٩٢٣ دا کـوبوونەوەو (کومەلی ئیستقلالی کورد) «١» یان دامەزراند ، یەکەم ئامانجیان رزگـار ـ

«١» لەسەردەمی دەولەتی عوسمانیا کومەلی تەعالی کورد] بەپیشەنگـیی شیخ عبدالقادری نەهری ، یوسف زیا ، خالد پاشای جبری ، شیخ‌سعیدی پیران ، دوکتور کەمال ، دوکتور فوئادو . گەلیکی تر لەجگەرسوزانی کورد دامەزرابو بەپیدەلاوبوونی کوردەکان لەگەل ئەتاتورکا وازیان لی‌هینا ، لەدواییدا کەئەتاتورك بەوجورە سپلە دەرچوو هەمدیسان ئەم کومەلەیان پیك هینایەوە لەژیر نـاوی (کومەلی ئیستقلالی کورد) دا ، واتە ـ کومەلی سەربەخویی کورد ـ .

مكتبة الاوقاف المركزية
السليمانية

کردنی کوردو کوردستان بوو لەژێر چنگی ئەتاتورك‌و ژەندرمەکانی . . لەژێر باری چەوسانەوەو کولەمەرگیدا .

لەپاش ئەوە لقیان لەهەموو لایەکی ـ کوردستانی بەتورکیاوە بەستراو ـ دا کردەوە ، وەلەبەرئەوەی (کومەلی ئیستقلالی کورد) ببیتە پارتیکی جەماهیری‌و بەتەواوی بتوانی پیشرەویی خەلکی کوردستان بکات ، کومیتەی دامەزرینەر کوبووەوەو بەووردی لەوە کولیەوە کەچون « کومەلی ئیستقلالی کورد » ئەگاتە ئەورادەیەی بەتەواوی لەناودلی خەلکی کوردستانا ئەچەسپی‌و جی‌گیرئەبی‌و ئەبیتە بروایەکی نەمر ، لی‌یان روون بوو تا ئەگاتە ئەوپلەیە چەن سالیکی ئەوی . . لیکیان دایەوە کەئەتوانن بەتەواوی پاش « ٣ » سی سال هەلسن بەشورش‌و کوردستان رزگار بکەن ، لەبەرئەوە بریاریاندا کەلەسالی /١٩٢٦ دا هەلسن بەشورش‌و تا دوا تنوك خوینیان چەك دانەنین ، یان مردن یان رزگاری کوردستان . . .

ئەم بریارە لەکومیتەی دامەزرینەر ـ سەروو ـ ی « کومەلی ئیستقلالی کورد » وە درا . . وەلی‌پرسراوی لقەکانیشیان بەوە ئاگادار کردو داوایان لی‌کردن کەزیاد لەپیویستی هەول بەن‌و خەبات بکەن ، .

بەوجورە (کومەلی ئیستقلالی کورد) ئالای خەباتی بولندو بەرز کردەوە ، بوئەوەی شەمالی کوردستان لەسەر چیاو دول‌و دەشت‌و شارو دیهاتەکانی کوردستانا بیشەکینیتەوەو لەژیر ئالاکەیا بەرەو رزگاری هەنگاو بنین . .

کومیتەی سەروو ئیتر بەهەموو جوریك پەلی ئەکوتاو هەولی ئەدا ، بوئەوەی هەتا ئەوسی سالە رائەبووری‌و کاتی شورش دیت یەکیك لەدەولەتە گەورەکان بکات بەدوستی کوردو لەکاتی شورشدا یارمەتی بدات . .

کابرایەکی گەروکیش کەهەمیشە لەوناوەدا ئەگەراو خوی

بەکاربەدەستیکی ئینگلیزی پیشان ئەدا . ، لەئەنجاما توانی پەیوەندی لەگەل « کورسەعدی » ئەندامی کومیتەی ناوەندی کومەلا پەیدا بکات‌و لەوبارەیەوە قسەی لەگەل بکات . . هەتا بوباس کردنی ئەومەسەلەیە بریاریاندا کوبونەوەیەکی دوورو دریژی دووبەدووی بوبکەن ، ەوبەناوی دەولەتی ئینگلیزەوە ئەمیش بەناوی (کومەلی ئیستقلالی کورد) ەوە ، لەسەر ئەوبریارە کوبوونەوە کورسەعدیش هەرچی بریاری کومیتەی ناوەندی کومەل هەبوو لەگەل تاکتیك‌و نەخشەی ئەوشورشەی ئەکری‌و کاتی دەست پی‌کردنی هەموو دابە کابرای گەروك لەگەل گشت نهینی‌یەکانیا ، ئەویش بەلینیدا بەناوی مام ئینگلیزەوە کەوا بەهەموو توانایەکیانەوە یارمەتی شورشەکە بدەن ، پاش ئەوەی کوبوونەوەکە کوتایی هات‌و کورسەعدی گەرایەوە ، ئەویش کەگورگ بوو لەپیستی مەرا ، سووك‌و باریك هەستا چوو بولای ئەتاتورك ـ چونکە خوی تورك بوو وبەفیل خوی کردبوو بەگەروکیکی ئینگیزی «١» هەرچی نهینی‌و ئەو زانیاریانەی لەکورسەعدی وەرگرت ـ تەنانەت ناوی کومیتەی سەروو ئەندامە دەرکەوتووەکانیشی ـ خستەبەردەستی موستەفا کەمال . .

بەوهەلە گەورەیەی کومیتەی سەرووی کومەل ، کاربەدەستانی حکوومەتی فاشیزمی تورکیا توانیان هەموو نهینی‌و نیازەکانی کومەلیان دەسکەوی‌وتاکتیك‌و ری رەوەکانیشیان لا روون بیتەوە . .

ئەوەش بوو بەهوی ئەوەی حکوومەتی تورکیا زیاتر خوی گورج بکاتەوەو لەکورد بدات ، بەلام کەزانی ـ کومەلی ئیستقلالی کورد ـ لقی لەناوچەکانی کوردستانا فریداوە ، نەیویست خەلکی کوردستان لەخوی بووروژینی لەبەرئەوە بەبەهانە پی گرتن لەژیرەوە یەکەیەکە ئەوکوردانەی گیانیکی کوردایەتیان تیا بووایە ئەیگرتن‌و ئەی خستنە بەندیخانەو ژیر سزا

«١» شیوەو داروباری روژئاوایی‌یانە هەلکەوتبوو .

دانەوە .. بەلام وەك ریوی تەلەکەباز هیچ دەستی لەکومیتەی سەرووی کومەلی ئیستقلالی کورد نەدا . وەمەبەستیشی لەوەدا ئەوەبوو کەکومیتەی سەروو جاری هەست بەوە نەکات کەنهینیەکانی کومەل زانراوە ، تاکو حکوومەت بەپیی ئەو ریگایەی بوکاربەدەستەکانی داناوە بنکەی کومەل لاواز ئەکاتو ئەندامە بەکەلکەکانی ئەگری ئەوسا کومیتەکە بگری ، چونکە سەروو لەسەر بنکە وەستاوە ، کەبنکەش لاوازبوو کومیتەی سەروو بی دەسەلات ئەمینیتەوە ، یان دوور نەروین بەکلاویك ئەگیری .

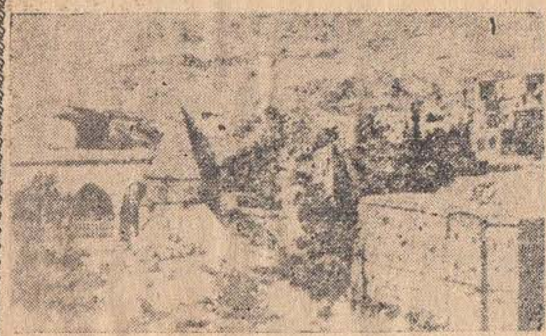

دیمەنیکی شاری

بەتلیس

چۆن شۆڕش بەرپا بوو ؟

بەوجورەو لەسەر ئەوپیلانەی کەباسمان کرد حکوومەتی ئەتاتورك دەستی کرد بەگرتنو چەوسانەوەو سزادانی خەلکی کوردستان بەشیوەیەك لەسنووری مرووڤایەتی دەرچوو بوو ، وەلەگەل ئەوەشا هەربەردەوام بوو . .

لەولاشەوە کومیتەی ناوەندی کومەلی ئیستقلالی کورد ئاگای لەمەحمووی بیزەواد نەبوو ، وای ئەزانی کەئەوهیرشو خەلك گرتنانە هەر لەزورداریو چەوسانەوەکەی کونیانە کەپالی نا بەمانەوە بودروست کردنی - کومەلیکی نهینی - ، ئەمان بەباوەری خویان وایان ئەزانی هیچ جورەشتیك لەسەر ئەوان نییەو نایان گریتەوە ، بویە هەمیشە بیگویدانە سیاسەتی حکوومەت کارو باری لقەکانی کومەلو پەیوەندیان هەروەکو جاران وابوو ، وەبەباشی لەیەکتر ئاگادار بوون «۱» .

وەلەولاشەوە هەرای (نەستووری) یەکان دەستی پی کرد ، حکوومەتی تورکیاش تیپیك ژەندرمەی نارد بوناوچەی « بەتلیس » کەپاریزگاری ئەو ناوە بکات ، لەوتیپەدا هەندی ئەفسەری کوردیشی تیابوو ، یەکیك لەو ئەفسەرانە (یوسف زیا) ی خەباتکەربوو ، بوئاگاداری بروسکەیەکی بو « رەزا » ی برای لیدا لە « ئەرەزرووم » کەوا نەستووریەکان لەوی هەلساونو

«۱» کارگیرانی کومیتەی سەرووی کومەل کەبریتی بوون لە (شیخ عبدالقادری نەهری ، کورسەعدی ، حاجی ئەختی محامی ، دوکتور کەمال ، دوکتور فوئاد ، محمدی کوری شیخ عبدالقادر ، خوجە عەسکەر) لەئەستەموول دانیشتبوون بوبەریوەبردنی کاروباری کومەل .

دانەوە .. بەلام وەك رێوی تەلەکەباز هیچ دەستی لەکومیتەی سەرووی کومەلی ئیستقلالی کورد نەدا ، وەمەبەستیشی لەوەدا ئەوەبوو کەکومیتەی سەروو جاری هەست بەوە نەکات کەنهینیەکانی کومەل زانراوە ، تاکو حکوومەت بەپێی ئەو رێگایەی بوکاربەدەستەکانی داناوە بنکەی کومەل لاواز ئەکات‌و ئەندامە بەکەلکەکانی ئەگری ئەوسا کومیتەکە بگری ، چونکە سەروو لەسەر بنکە وەستاوە ، کەبنکەش لاوازبوو کومیتەی سەروو بێ‌دەسەلات ئەمینیتەوە ، یان دوور نەروین بەکلاویك ئەگیری .

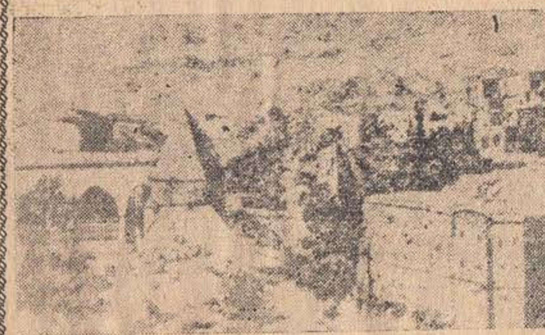

دیمەنێکی شاری

بە تلیس

چۆن شۆڕش بەرپا بوو ؟

بەوجورەو لەسەر ئەوپیلانەی کەباسمان کرد حکوومەتی ئەتاتورك دەستی کرد بەگرتن‌و چەوسانەوەو سزادانی خەلکی کوردستان بەشیوەیەك لەسنووری مروڤایەتی دەرچوو بوو ، وەلەگەل ئەوەشا هەربەردەوام بوو . ..

لەولاشەوە کومیتەی ناوەندی کومەلی ئیستقلالی کورد ئاگای لە مەحمووی بی‌زەواد نەبوو ، وای ئەزانی کەئەوهیرش‌و خەلك گرتنانە هەر لەزورداری‌و چەوسانەوەکەی کونیانە کەپالی نا بەمانەوە بودروست کردنی - کومەلیکی نهینی - ، ئەمان بەباوەری خویان وایان ئەزانی هیچ جورەشتیك لەسەر ئەوان نی‌یەو نایان گریتەوە ، بویە هەمیشە بی‌گویدانە سیاسەتی حکوومەت کارو باری لقەکانی کومەل‌و پەیوەندیان هەروەکو جاران وابوو ، وەبەباشی لەیەکتر ئاگادار بوون «١» .

وەلەولاشەوە هەرای (نەستووری) یەکان دەستی پی‌کرد ، حکوومەتی تورکیاش تیپیك ژەندرمەی نارد بوناوچەی « بەتلیس » کەپاریزگاری ئەو ناوە بکات ، لەوتیپەدا هەندی ئەفسەری کوردیشی تیابوو ، یەکیك لەو ئەفسەرانە (یوسف زیا) ی خەباتکەربوو ، بوئاگاداری بروسکەیەکی بو « رەزا » ی برای لیدا لە « ئەرەزرووم » کەوا نەستووریەکان لەوی هەلساون‌و

«١» کارگیرانی کومیتەی سەرووی کومەل کەبریتی بوون لە (شیخ‌عبدالقادری نەهری ، کورسەعدی ، حاجی ئەختی محامی ، دوکتور کەمال ، دوکتور فوئاد ، محمدی کوری شیخ عبدالقادر ، خوجە عەسکەر) لەئەستەموول دانیشتبوون بوبەریوەبردنی کاروباری کومەل .

مانیان گرتووه . .

کەکاتێك ـ رەزا زیا ـ ی برای « یوسف زیا » ئەم بروسکەیەی لە براکەیەوە ، وەرئەگری بەجوریکی تر ئەمە لیك ئەداتەوە ، وەپیشانی کوردە دلسوزەکانی دا . . هەموو بەهەلەدا چوونو وایان زانی کەئەمە مەبەستیکی شاراوەی تیایەو مەبەستی ـ یوسف زیا ـ ئەوەیە کەئەلی وا ئیمە لیرە هەلساوین ئیوەش دەست پی بکەن ، ئەوەبوو بەوهەلەشەیی‌یە کەوتنە خویان ، بەلام حکوومەتی ئەتاتورك پی‌ی زانینو بەگەرماو گەرمی (خالدپاشای جبری) «۱» لەئەرەزرووم (حاجی موسی) لە (مووش) و (رەزا زیا) ش لەئەرەزرووم گرتو خستیاننە بەندیخانەوەو لەپاشا « یوسف زیا » شیان لەبەتلیس گرتو هەموویان هینان بوگرتووخانەی بەتلیس ، لەوی هەموویان ریزکردنو دایاننە بەر دەست ریژو کوشتیانن .

لەپاش کوشتنی ئەوان ژەندرمە بەکری گیراوەکانی ئەتاتورك ویستیان

«۱» خالد پاشای جبری ، بەقارەمانیکی جگەرسوزی خزمەت گوزاری کوردستان ئەژمیریو هەتا هەتایە کوردایەتی شانازی پیوە ئەکاتو کوردەواری بە یەکی لەپیشەواکانی بزووتنەوەی رزگاری کوردستانی ـ کوردایەتی ـ ی ئەداتە پینووس .

☆ خالد پاشای جبری لەقوتابخانەی جەنگاوەری ئەستەموول لەلقی عەشایەری دەرچووە ، لەلەشکری (حەمیدیـە) و جەنگی گشتی « حربی عمومی » میرئالا « کولونیل » ی سوپایی بوو .

☆ لەپاش موتارەکە (کوتایی جەنگی گیتی یەکەم) لەئەرەزرووم . کرا بەمووچەخور « موظف » هەرلەوی ژیا تا کاتی لەئەنجامی بەهەلە لیکدانەوەی بروسکەکەی (یوسف زیا) گیراو لەگەل کوردە گیراوەکانی ترا نیررا بو گرتووخانەی بەتلیسو بەوجورە شەهید کرا .

شیخ سەعیدی پیران لە « خەنس » وخالد پاشای حەسەنان لە « مەلازگورد » و نوح بەگ لە « مووش » بگرن . لەکاتیکا « نوح بەگ » یان گـرت ، خالد حەسەنان بەوەی زانی هیرشی بردە سەر ژەندرمەکانی ئەتاتوركو نوح بەگی رزگار کردو یاخی بوون .

شیخ سەعیدیش کەئەوکاتە تەمەنی ئەچووە (٦٠) سـال داوایان کرد کەبچیت بولای کاربەدەستان لە (بەتلیس) ئەویش لەوە گەیشت کەلەگرتنو سزادان بەولاوە هیچی تر نی‌یە ، بەلی بووردنەوە پی‌ی ووتن کەوا پیری‌یەتی ناهەقیو توانای نەهیشتووەو ناتوانی بچیت . . لەبەرئەوەی لەگیرمەوکیشەی ژەندرمەکان خوی رزگار بکات هەلسا لە (خەنس) ەوە ، چـوو بو دی‌ی « پیران » بومالی « شیخ عبدالرحیـم » ی برای ، بەلام حکـوومەتی تورکیـا وازی لی‌نەهینا ، یەکدوو ئەفسەرر چەن ژەندرمەیەکیان بەدوادا نارد بوپیران، ئەویش هەر سەرپیچی کردو نەچوو ، بەلام ئەفسەرەکان هەروازیان لی‌نەهیناو بەهانەیان پی‌ئەگرت ، هەتا گەلی کردەوەی ناشیرینیان نواند بەرامبەر بە ـ شیخ سەعید ـ ، شیخ سەعیدیش لەسەریکەوە کەکوردەکانی کوردستانی تورکیـا هەموو ریزیان لی‌ئەگرتو لەسەرئەوەشەوە بەراویژکەریکی ئاییـنی‌یان ئەدایە پینووسو زور لەدلیانا خوشەویست بوو ، هەرچەندە خوی توزی دانی بەخویا گرت بەرامبەر بەوکردەوە ناشیرینانەی ژەندرمەکانی ئەتاتورك نواندیان ، بەلام کەسو کاریو ئەوکوردانەی لەوی بوون ئەمەیان بوهەلنەگیراو نەیان توانی دان لەخویانا بگرن ، زوربەی رقو قینیـان لەژەندرمەکان ئەبووەو لەسەریکی ترەوە داخی شەهیدەکانی بەتلیسو ئەوکوردانەی گیرابوون لەسەردلیانا خر بووبوو ، بویە ئەفسەرو ژەندرمەکانیان دایە بەردەست ریژو شیلکی تفەنگ و کوشتیان . . ئیتر بەوجورە کوردەکان ناچاربوون کەلەسەر خویانو نیشتمانـەکەیان بکەنەوە ، چونکە لەوە زیاتر خویان بو رانەگیرا . . لەروژی ٨/شوباتی

١٩٢٥/ وە دەست کرا بەشورش «١» . شیخ سەعید ناردی بەدوای پیاوە گەورەکانی کورداو شورشەکەیان کرد بەچەن بەرەیـەکەوە ، بەمەرجی هـەر بەرەی بەدەست یەکیکیانەوە بیو بی ترس بجەنگن لەری مافی کـوردو چارە نووسی کوردستانا . .

بە ١٠ــ١٥ روژ شورشگـیرەکان توانیـــان لەبەرەی (خالد پاشای حەسەنان) ەوە ناوچەی «وارتو ، مووش ، خەنس ، بەتلیس ـ داگیر بکەن و مل بنین رووەو (ئەرەزرووم) .

وەلەبەرەی (شیخ شەریف) ەوە « مەلەکان ، پینگـول ، پالو ، گەنـج ، ئەلعەزیز ، داراهینی ، خەرپووت » یان داگیرکردو روویان کردە (سیواس) .

شیخ سەعید خویشی هەرلەپیرانەوە بەهەرچی قەزاو ناحیەی دیاربەکرەوە هەیە هەمووی داگیرکردو ئەیویست بچیتە ناوشاری (دیاربەکر) ەوە . . .

بوئەنجام شیخ سەعید توانی بگاتە شاری دیاربەکرو داگـــیری بکات ، وە ئالای کوردستانی لەسەر قەلای دیاریەکر هەل بکات . .

حکوومەتی تورکیاش کەزانی ناتوانیت رق و سەرگەرمیو خـو بەخت کردنی شورشگیرەکانی کورد بکوژینیتەوە ، هەربەگەرماو گەرمی کارگـــیرانی کومیتەی سەرووی (کومەلی ئیستقلالی کـورد) ی گـرت کەلەئەستەمـوول دائەنیشتن ، وەخستنیە بەندیخانەوە . . وەهەروەها کەزانی تازە شورشگیرەکانی کورد کوردستانیان داگیرکردووەو هیچ چاری نەماوە ، وەهەستی بەوەکرد ئەگەر زوو فریای خوی نەکەوی شوین بەخویشی لەق ئەبی . . بەپەلە رووزی هاواری بردە بەر حکوومەتی فەرەنسە کەئەوکاتە سووریای لەژیردەستابوو ..، بەلی پارانەوەو داوای لی کرد کەوا ریی بدات بەهوی خەتی شـەمەندەفەری

«١» لە ٤ / مارتی/١٩٢٥ دا شیخ سەعید بەیاننامەیـەکی بلاوکـردەوە لە کوتایی ئەم نامیلکەیەدا بیخوینەرەوە .

بەرسنووری حکوومەتی تورکیاو سووریاوە ، لە (ئەنقەر) ەوە هـیزو سوپـا ناردی بوئەوەی لەدواوە ئەوشوینانە داگیر بکاتەوە کەشورشگیرەکان داگیریان کردبووو بەسەریا زال ببوون ، بوئەوەی ئەم شورشە بکوژینیتەوە کەتورکیای خستبووە گیژاوی دووریەوە .

بەرەنسای ئیمپریالیزمی چەپەلیش کەدوژمنی گەلانی ئازادی خـوازە ، پشتگیرو قایل بوو ، وەبەئارەزووی ئەتاتورك ریی بوهیزی تورکیا کردەوە کە بەهوی شەمەندەفەری سەر سنوورا بـــینو لەدواوە لەناکاو بدەن بەسەر شورشگیرەکانی کوردا . . لەکاتیکدا لەولاوە شـورشگیرەکان شەریان لەگـەل ئەوهیزە ئەکرد کەبەرامبەر ـ دیاربەکر ـ وەستابوو . لەناکاو لەدواوە ئەوهیزە گەورەی بەهوی خەتی شەمەندەفەرەوە هات دایان بەسەریانـا ، ئەوکاتە شیـخ سەعیدو شورشگیران کەوتنە نیوانی دوو ئاگرەوە ، لەهەموو لایەکەوە هیزی تورکیا گەماروی شورشگیرەکانی کوردیان دا . لەپاش ئەوەی شەریکی زوریان کرد ، شورشگیرەکان نەیان توانی دەرەقەتی ئەوهیزە گەورەیـەی تورك بـین لەهەرچوار لایان لی تەنی بوون ، هەرچونی بوو بەشەر لایەکیـان در پـیداو دیاربەکریان بەجیهیشتو گەرانەوە بو (وارتو) .

دیمەنیکی شاری
دیاربەکری خویناوی

سزاو زۆرداری

لەدوای شکاندنی شورشگیرەکانو گەرانەوەیان بو - وارتو - ژەندرمەکانی تورك هەرچی دییەکیان بهاتایەتە بەردەم ئەیان سووتاندو پیاوو ژنو کچو پیرەمیردو پیریژنو منالی ساوایان ئەکوشت ،

یان هەر لەخانووەکانیانا ئەیان سووتاندن . . وەلەوە خراپ تریش جگە لەوەی لەسنووری مروڤایەتیان کردبووە دەرەوە هیرشیان ئەبردە سەر نامووسی ئافرەتە بەشەرەفەکانی کوردستان ، هەتا زور لەوئافرەتانە لەبەر نامووسو حەیای خویان هیچ دالدەیەکیان نەئەما ، بوئەوەی نەکەونە دەست ژەندرمە بیفەرە تاوانکارەکان ئەچوونە سەر لووتکەی چیاکان ، پیش ئەوەی دەستی ژەندرمەکانیان بگاتی خویان فری ئەدایە خوارەوەو خویان ئەکوشت ، وەجگە لەوەش ئەوژەندرمە بیبەزەیی‌یانە . . ئەو ویژدان توپاوانە ، تەنانەت منالی یەکدوو سالانو سەر بیشکەشیان تووش بوایە کەهیشتا ئاگای هیچیان نەئەزانیو ئەشنانەوەو دەمیان بەزەردەخەنەو پیکەنینەوە بوو ، هەلیان ئەدان بەئاسماناو نیزەکانیان ئەدایە بەر بشتیان لەکاتی کەوتنە خوارەوەیاندا نووکی نیزەکانیان لەپشت یانسکیانەوە دەرئەچوو ، کەئەشمردن هیشتا لیویان هیلی زەردەخەنەو شنانەوەکەیانی لەسەر کیشرابوو . . بەوجورە هەلمەتیان بەمناله ساواکانی کورد ئەکرد بەنووکی

بووگلاوە تاوانکارەکانیان کەبەخوینی خەلکی کوردستان تویژالی سووری گرتبوو .

ئیتر بەوجورە تووشی هەر دییەك ، هەرشاریك بیوونایە گیانداریان لیئەبریو قریان تیئەخست ، بەوشیوە نامرویی‌یە حکوومەتی تورکیای تاوانکاری نوکەری ئیمپریالیزم ئەوکردەوە نارەواو نالەبارانەی ئەنواند بەرامبەر بەگەلی کورد . . لەگەل ئەوەشا مرووڤایەتیو گەلانی سەر رووی جیهان لەبەرچاوی خویان ئەیان دییو بەگویی خویان ئەیان بیستو هەوالی گەلی کوردیان ئەزانی ، چاویان لەئاستیا ئەنووقانو رووی خویان لەوباسە وەرئەگیراو گویی خویان لی کەر کردبوو ، وەئەوەیان بەمەسەلەو رووداویکی ناوخو لەدایە پیووس ، ئەگەر بلیم ئەوە پەلەیەکی رەشی گەورەیە بەناوچەوانی گەلانەوە ، بەرووی ئاوینەی خەباتی بزوتنەوەی رزگاری نەتەوەکانی سەر رووی زەمینەوە ، لام وایەو دلنیاشم هەلە نیمو قسەکەم راستە ، چونکە مرووڤایەتی - وەکو ئەلین - هەمووی یەك زنجیرەیەو هەرنەتەوەیەك لەسەر زەویا ئەلقەیەکە لەو زنجیرەیەو بەهەموویان ئەوزنجیرەی مرووڤایەتیان پیك هیناوە ، مانای ئەوەیە ئەگەر مرووڤیك لەبەرچاوی یەکیکی تریان بکوژریت ، یان کورپەکانی نەتەوەیەك لەبەردەمی خویانا بەبەرچاویانەوە زورداریك شەلم کویرم ناپاریزمانە قرریان تیبخاو لەناویان بەریو بیان کوژی ، پیویستە هەر هیچ نەبی دلیان پیی ناخوش بیو بەلای کەمەوە ناوچەوانیان لوچو گرژییەکی پیناخوش بوونو بیزاریی لیکەوی ، بەتایبەتی گەلی کوردیش کەئەلقەیەك بی لەو زنجیرەیەو بەبەرچاوی مرووڤایەتی‌یەوە وای بەسەربیو کەسیك یان نەتەوەیەك نەبی تەنانەت پیناخووش بوونی خویشی دەربری ، بەراستی ئەگەر بیری لی - بکەینەوە زور جیی داخو ئەفسوسە لەکاتیکا ناوی خەباتی گەلانو مرووڤایەتی بیتو نەتەوەکەشمان وای بەسەرهاتبی . . بویە بەگوستاخانەوە ئەوهیرشە رەواو راستە ئەبەمە سەر مرووڤایەتی لەوکاتەداو لەبارەی ئەوباسو رووداوەوە .

شورشەکە چون کوژایەوە؟!

شیخ سەعیدیش بوی دەرکەوت ئەگەر وا بڕوات هەتا بیت شورشەکە رووەو کپ بوون ئەڕوات ، وەلەگەل ئەوەشا هیچ کەسیك پشتیان ناگری‌و بەزەیی پیایانا نایەتەوەو لەسەریان نایەتە گوفتار ، ویستی بچی بوکوردستانی ئیران‌و لەگەل کوردەکانی ئەویشدا ریك بکەوی بوئەوەی ئەوانیش یارمەتی شورشەکە بدەن‌و کوردستان لەدەست ئەوزورداری‌و چەوسانەوە رزگاربکەن.

سەروکی بەرەکانی شورشی کوکردەوەو ئەوەی بودەرخستن‌و ئەوتەگبیرو نیازەی خستە بەردەستیان ، ئەوانیش هەموو پەسەندیان کردو لەپاشا بوهەموو شورشگیرەکانیان دەرخست‌و تی‌یان گەیاندن نیازیان چی‌یە ، هەروەها ئەوانیش پەسەندیان کردو خویان ئامادە کرد .

شیخ سەعیدو سەروکی بەرەکانی شورش بریاریاندا کەلە (پردی ئەورەحمان پاشا) وە بپەرنەوە بوبەری ئیرانی - کەئەکەویتە نیوانی چیای [شەرافەدین] ە وە -

بەلام لەوکاتەدا کەشیخ سەعید ئەم تەگبیرەی بوشورشگیران ئەکرد نەیزانی کەوا (قاسم بەگ جبری) «١» کەیەکی بوو لەوانەی لەسەرزاری

«١» لەکاتی خویا قایمقامی (خەنس) بوو ، خوی بەکوردپەروەر دائەنا کەلەگەل شیخ سەعیدا ئەدواو بەدەم خوی بەخت ئەکرد لەریی کوردستانا تاکو شیخ سەعید بڕوای پی‌کردو لەکاتی شورشیشا تەرخەمیکی زوری ئەدایەو شورشگیرانیش زور ریزیان لی‌ئەگرت . ئەویش هەرلەبیش شورشەوە پەیمانی لەگەل ئەتاتورکا بەستبوو کەیارمەتی بدات بوتوانەوەی کوردو کوردایەتی .

خوی بەدلسوزی کوردو بزووتنەوەی رزگاری کوردستان (کوردایەتی) ئەزانی‌و فرمیسکی بوکورد ئەرشت ، لەیەکەم بزووتنەوەو هەلگیرسانی شورشەوە هەموو تەگبیرو ئامانجیکیانی لەژیرەوە داوە بەحکوومەتی تورکیا، ئەویش - حکوومەتی تورکیا - بەهەموو هیزیکی‌یەوە هەولی داوە کەتیکرا تەگبیرو هەنگاوەکانی شورش تیك بداو نەهیلیت بگاتە ئامانج‌و بکوژیتەوە ..

ئەما شیخ سەعید بەوەی نەئەزانی کەزوربەی بەسەرهاتنی ئەوچەلەمانەی کەلەهاتە ریی شورش لەناپاکی‌و خیانەتی (قاسم جبری) ناپاك بووە .

ئەما ئەوروژەش کەشیخ‌سەعید نیازی وابوو بچیت بوئیران ، قاسم‌جبری لەژیرەوە لەجاسووسیەتی خوی دوانەکەوت‌و ئاگاداری کاربەدەستانی حکوومەتی ئەتاتورکی کرد ، حکوومەتی تورکیاش هەرچی هیزی هەبوو لەمبەرو بەری ریگاکەو پردەکەیان گرت کەوەکو ووتمان ئەکەویتە دوایکی چیای شەرانە دینەوە .

کەکاتیك شورشگیرەکان ئەرویشتن‌و گەیشتنە ئەوەی لە (پردی ئەورەحمان پاشا) بپەرینەوە ، نەیان زانی کەوا لەسەر تەگبیری « قاسم جبری » تا الـ هیزی تورکیای چەپەل ئاگادارەو ئەم لاولای پردەکەی گرتووە ، کەئەمان گەیشتە ناوەراستی پردەکە ، کاتیکیان زانی دەست ریژیان لی‌کرا ، شورشگیرەکانیش هیچیان بونەمایەوە بەهەرحال‌و بەرهەلستی‌یەك بوو خویان گەیاندەوە سەری پردەکەو کەوتنە شەر لەگەلیانا ، کەلەنیوانی هەردوولادا بووەبوە ، هەرکەچەن کەسیك شەهید کران « قاسم جبری » چەپەل ویستی بڕوا ئیمانی شورشگیرەکان بی‌هیز بکات‌و بیان خاتە شك‌و دوودلی‌یەوە . . بویە خیرا پی‌ی ئەووتن (تازە ئیمە شەرمان بوناکری ، ئەوان زورن‌و ئیمە کەمین . . با خومان بدەین بەدەستەوە . .) پەیتا پەیتا ئەم قسانەی ئەدا بەگوی‌ی شورشگیرەکانا ، کەزانی بەقسە دەست لەشەر هەلناگرن‌و هەر

ئەجەنگن ، هەلسایە سەر ی‌و ئالای سپی هەلگرت بەمانای ئەوەی شکانو خویان دابەدەستەوە . . کەشورشگیرەکانیش ئەمەیان دیی ، کەقاسم جبری لەسەریکەوە خوی لەهەموویان بەزیاتر ئەزانیو ئەوانیش وەك لەسەرزاری خوی بەدلسوز ئەزانی ، بەدلسوزیان ئەزانی . . ئەوە بوو بەهوی ئەوەی هەموویان هەلسانو چەکیان فریداو دەستی خودانە بەدەستەوەیان هەلبری . . هەرچەن شیخ سەعید هاواری کردو بانگی کردن بی سوود بوو ، تازە کار لەکار ترازا . .

ژەندرمەکانیش خیرا هاتن دەس بەجی شورشگیرەکانیان بال بەست کردو بەشیخ سەعیدەوە دایانە پیش .

بەوجورە لە ٢٤/نیسانی /١٩٢٥ دا ، شورشە مەزنەکەی دیاربەکر کوژایەوەو شورشگیران لەئەنجامی خیانەتو ناپاکی قاسم بەگ جبریدا گیرانو خرانە گرتووخانەو زیندانەوە .

بەشی هەموو ناپاکێك

لەپاش ئەوەی شیخ سەعیدو شورشگیران بەند کران (قاسم جبری [illegible]ارو ناپاك چوو بولای ئەتاتورك ، کرنووشی بوبردو پیی ووت (.. جەنابتان بەلینتان دابوو کەوا هەرکەسیك سەربەحکوومەتی تورکیا بیو هەول بدات شورشی دیاربەکر بکوژینەوەو دژی کوردەکان بیو یارمەتیتان بدات ، پاداشتی بەنرخی ئەدەنەوە جگە لەمالو مولكو زەویو زارو خانوو [illegible] مووچەیەکی باش ، وەخوتان ئەزانن من هەر لەمیژەوە لەگەلتانمو یەکەم [illegible] بووم کەکوسپی گەورە گەورەم بو شورشو بزووتنەوەی کوردەکان [illegible] ئەکرد ، وەهەروەها منیش بووم توانیم شورشی دیاربەکر بکوژینمەوە [illegible] گەورە گەورەکانم وەکو جەنابتان ئەزانن . . ئیستاش بوئەوپاداشتە [illegible] خزمەتتان . .)

بەلام وەلامو پاداشتەکەی ئەتاتورك بوقاسم جبری ناپاك دەرکردنو [illegible] ناشیرین بوو ، وەپیی ووت (تو بوگەلەکەی خوت بەکەلك نەهاتی [illegible] بی بونیمە ئەکەیت . . چاك تر وایە پیش ئەوەی سزات بدەمو تاوان [illegible] بکەم - چونکە توش هەرلەگەل شورشگیرەکانا بوویت - برودەرەوە . . [illegible] . .) ئەویش بیئابروانە بەسەرشوری کەچارە نووسی هەموو ناپاکیکە [illegible] دەرەوە وەئیستاش بەسەرشوری لە(وارتو) ئەژی . . بەلام گەلی کورد هەر [illegible] ئەزانیتو بیبەرییە لەهەموو ئەوکەسانەی خویان بەکورد ئەزانن و ناپاکی [illegible] مەسەلەی کوردو بزووتنەوەی رزگاری کوردستان ئەکەن .

خنکاندنی قارەمانانی شۆڕش

ئێجا بێینەوە سەر جۆری خنـــکاندنی قارەمانەکانمان .. کە کاتی شۆڕشگێرەکان لە ٢٤/نیسانی/١٩٢٥ دا گیران ، کومیتەی سەرووی ئیستقلالی کوردیش کەلەوەو بەر گـیرابوو لە ٢٤/مایسی/١٩٢٥ دا فەرمانی خنکاندنیان دەرچوو ، بەدامەزراندنی کومەلی ئیستقلالی کورد تاوانبار کـران ، تاکو (٢٧) ی مایس لەبەندیخانەدا هێشتیانەوە بوسزادانو جورەها ئەشکەنجە ، بەو پێیە بی‌ویژدانانەی خویان سزایان ئەدا . . لەروژی ٢٧/مایسی/١٩٢٥ دا ، هەرحەوت کارگێرەکەی کومیتەی سەرووی « کومەلی ئیستقلالی کورد » ــ شیخ‌عبدالقادری نەهری ، دوکتور کەمال نەوزی ، دوکتوز فوئاد ، شیخ‌محمد شیخ عبدالقادر ، کورسەعدی ، حاجی ئەختی محامی ، خوجە عەسکـەری ــ لە دیاربەکر لەسیدارە دران . وەهەندیکی کەیان کەلەگـەل شیـــخ عبدالقادرا مەحاکەمە کران ، بریارەکانیان دوا خست بوئەوەی لەگەل شیـــخ سەعیدا مەحاکەمەیان بکەن . ئەوەبوو روژیك پیش خنـکاندنی شیـــخ عبدالقادرو هاوریکانی واتە لە ٢٦/مایسی/١٩٢٥ دا دەستیان کـرد بەمەحاکەمە کـردنی شیخ سەعیدو هاوریکانیو لەئەنجاما تاوانباریان کردن بەدامەزراندنی حکوومەتی کوردستانو جیابوونەوەو بوونە هوی هەلگـــیرسانی شورشـەکە ، بەوجـورە مەحاکەمەکەیان هەتا مانگیکی خایان ، لەپاشا لەروژی ٢٧/حوزەیرانی/١٩٢٥دا بریارەکانی مەحکەمەیان خویندەوە کەبەشیخ سەعیـدەوە (١٠٣) کەسیان

فەرمانی خنکاندنی درا بەسەراو ئەوانی تریـش لە (٢٠) سالی‌یـەوە تا بەندی هەتا هەتایی بیان گرە ، ئەومەحکەمە چەپەلە کەناوی خوی نابوو (مەحکەمەی ئیستقلال) فەرمانی نارەوای بەسەرا دان ، ئەو « ١٠٣» کەسـەی کەفەرمانی خنکاندیان درابەسەرا (٤٧) یان لەسەرکردەو پیاوە گەورەکانی کورد بوونو (٥٦) کەسەکەی تریشیان لەلاوە دەرکەوتووە چاپوکە جگەرسوزەکانی کورد بوون . . .

لەشەوی ٢٨/حوزەیرانی/١٩٢٥ دا ، مانگەشەویکـی تریفەداری زور جوان بوو لەسەعات (١٢) ی شەوی زەوالیا ، دەستگای مەحکەمەی ئیستقلالی چەپەلی تورکی هەر (١٠٣) یان دانە پیش بوسەر ئەوریزە قەنارەیەی کەلەسەر شورەی دیاربەکر - بویان هەل‌خستبوون ، لەکاتی لەسیدارە دانیشیانا وەستابوون بەدیاریانەوە ، ئەوسەرکردە کوردانەی لەسیدارە درانو بەتەواوی ناسـرابن لەو هەندیکیانە کەتوانیمان ناویان بزانین « شیخ سەعیدی پیران ، شیخ‌شەریف شیخ عبداللەی مەلەکان ، کامل بەگ ، بابان بەگ ، شیخ شمس‌الدین ، رەشید بەگ تەیموور بەگ ، رەئیس بەحری ، مەقسوود بەگ ، عەلی بەگ ، حسـین بەگ ، مەلا جەمیل ، نوح بەگ ، یوسف بەگو . . لەگەل ئەوانی تریشا (*) .

شیخ سەعیدیان لەولاوە راگرتو ئەوانیـــــان یەکەیەکە ئەبردە سەر

(*) زورکەس لەسیدارە دانی شیخ سەعیدی پیرانو هاوریـکانی بەبەرواری ٢٩/حوزەیرانی/١٩٢٥ دائەنی ، رەنگە وای دابنـین کەگـــوایە لەسەعات «١٢» ی نیوەشەو بەولاوە لەسەر ٢٩/حوزەیرانە ، بەلام هەموو کـوردەکانی تورکیا ٢٨/حوزەیران دائەنین بەلەسیدارە دانیان ، چونکە لەپیـش سەعات «١٢» دا بردوویانن بوسەر سیدارەو لەسەعات «١٢» دا دەستیان کـردوە بەخنکاندنیان ، لەبەرئەوە راستی بەرواری خنکاندنیان ئەبی ٢٨/ حوزەیران دابنین بەیادکردنەوەیان .

سیدارەو هەڵیان ئەواسین ، بەلام هیچ کامیان لوچی گرژیو پی ناخوش بوونی نەئ، کەوتە ناوچەوان ، بەلکو بەروویەکی خـوش‌و « بژی کـوردستان » ە وە پەتەکەیان ئەکردە گەردنیان . .

کەهەموویان کردن بەدارا جگە لەشیخ سەعید کەدواکەس بوو ، ئنجـ هاتن پەلی ئەویشیان گرت بوسەر سیدارە ، بەلام ئەو بەزەردەخەنـەوە دەستی لەدەستیان راپسکان‌و خوی چووە لای سیدارەکەو سەری هەلبری بوئاسمان، سەیری مانگی ئەکرد کەخەرمانەی دابوو . . وایان ئەزانی ئیستا ئەبی فرمیسك بەسەر ریشە سپی‌یەکەیا بیتە خوارەوە ! . بەلام بەپیچەوانەوە بەزەردەخەنەیەکی پر لەهیواوە ، وورده وورده چاوی وەرگیرا بەلای دەستەی (مەحکەمە) وە کەلەلایەوە وەستابوون‌و رووی تی‌کردن‌و ووتی :

[ئەمشەو مانگە شەوە . . سوپاس بوتو خوای گەورە کەئیمە شەویشمان هەر روژە ، چونکە دەروونمان تاریکی تیا نی‌یـە . . وە ئەمروش ئیمە ئەبینـە قوچی قوربانی بوئازادی کوردستان . . وەئیمە بر کەیەکین لەوقوربانیـــانەی لاشەکانمان ئەکەین بەپرد بوئەوەی کورد بەسەریا پەریتەوە بوبەری رزگاری‌و ئازادی . . وەئەومانگە جوانەی کەبەئاسمانەوە خەرمانەی‌داوەو ئەدرەوشیتەوە ئەوە هیوای کوردە ، ئەو ئەستیرە گەشانەی دەورو پشتیشی ئەوقوچانەن کەلەـ ری‌ی کوردستانا بەخت بوون‌و ئیستا بەئاسمانی کوردستانەوە پرشنگ ئەدەن‌و ئەدرەوشینەوە ، پیویست ناکات کەس بوئیمە بگری ، وەداوای ئیمە لەکەسو کارمان‌و هەموو کوردیك ئەوەیە تەنـانەت دلیشیان تەنگ نەبـی ، بەلـکو پی‌بکەن‌و شانازی بکەن کەئیمە لەری‌ی خواو کوردستانـا ئەروین‌و دوعای خیرمان بوبکەن . . بەلام ئیوە بوخوتان بگرین هەی تاوانـکارینە کەروژیك یەت گەلی کورد ئەم روژەتان یەنیتەوە بەرچاو . .] ئەمەی ووت‌و دانەوی‌یەوە یوزەوی‌و مستی لەخولەکەی هەلگرت‌و ماچی کـــردو سەری بوئاسمان

هەڵبڕیوەوە ووتی (. . خوایە خوت ئاگـاداری ئیمـە لەپینـاوی ئەم خاکە پیروزەدا ئەروین ، کەپی‌ی گلاوی زورداران‌و بیگانەی لی‌ببرین . .) ئەمجارەش مستە خولەکەی دەستی ماچ کردەوەو ووتی (. . بەلی ، ئیمە لەری‌ی تـودا ئەروین ، تکامان هەرئەوەیە ئەوخوینەی ئیمەو هەموو شەهیدان کەئەرژیتە سەرزەمینەکەی بەگولالە سوورە لەهەموولایەکا ، بوئەوەی نیشانەی خوین رشتنی ئیمەو تولە سەندنەوەی خەلکی کوردستان بی . .) ئیتر ژەندرمەکان گەیشتە لییان‌و خویان بو رانەگیراو بەسەریانا خوری‌و بی‌دەنگیـان کـرد . . بەرقەوە پەتەکەیان کردە گەردنی‌و لەقەنارەیان دا . .

بەم جورە « ۱۰۳ » سیـــدارە ، هەریەکەی لاشەی کوردیکی پیوە هەڵواسرابوو ، بەریز وەك قولاپی قەسابـی لەسـەرشوورەکانی دیـاربەکر ریز کرابوون .

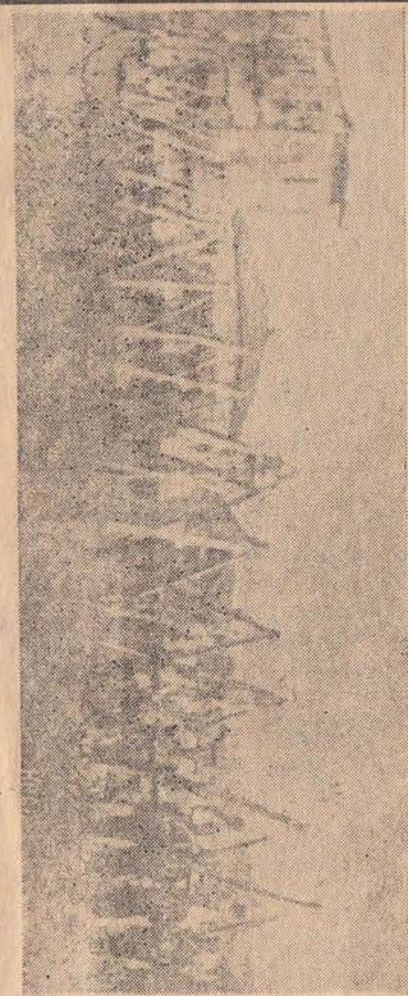

سوێچیك لەوڕەزە ڤەنارەکەی دیاربەکری خوێناوی [لە ٢٨ / حوزەیرانی / ١٩٢٥] دا

هەرگیز لە بیر ناچن

بەوجورە ، ئەو «١٠٣» قارەمانانەمان لە ٢٨/ حوزەیرانی/٩٢٥ دا لە شاری « دیاربەکر » بەدەستی کاربەدەستانی فاشیزمی تورکیا لەسیدارە دران .

ئینجا ئەویادە نەك تەنها هەرئ وروژەبوو کە « ٣٥ » ســـال لەمەوبەر [illegible] بەکری گیراوەکانی تورکیا لەشاری (دیاربەکر) ی خەباتکەری [illegible] (١٠٣) سیدارەیان لەسەر شوورەکان بەریز بونیشتمانپەروەرانی [illegible] هەڵواسیت.. . شاری دیاربەکری جوانو رازاوەو بی‌تاوانیان بەخوینی [illegible] خوی سوورکردو پیی دوانیان نایە سەر خاکە بەبرخە پیروزەکەی.

ئینجا وەکو ووتمان ئەویادە بەنرخە تەنیا هەرئەوە نەبـــوو وەك [illegible] ئەو روژە باس کرابی‌و ئیتر باسی نەمینی، بەلکو گەلی کورد [illegible] (٣٥) [illegible] یادی ئەوە ئەکاتەوە کە «٣٥» سال لەمەوبەر ژەندرمە [illegible] کونەپەرستەکانی تورك دژی ئازادی گەلەکەمان وەستانو قارەمانانی [illegible] مەزنەکەیان لەسیدارە داین .

[illegible] کورد ئەوەی لەبیربچیتەوە . . بەلکو سال لەگەل سال [illegible] کورپەکانی کوردستان ئەمەیان لەبیرناچیتەوەو یادی [illegible] . .

[illegible] کەخوینیان رژایە سەرخاکی کوردستان بەبی [illegible] ژەندرمەکانی تورك نبرابن !! . . نەخیر . . بەپیچەوانەوە ،

بەلكو هەرچەندە ژەندرمە بیویژدانە بەکری گیراوەکانی ئیمریالـیزم بەدزی، حەلکی کوردستانەوە خستیانە گورەوە . . بەلام گیانو دلی هەموو کوردیك لەدوایانەوە لەگەل تەرمە پیروزە شەهید کراوەکانیانا ئەرویشتـنو بەسرووودی « ئەی رەقیب » ە وە ، رەوانەی دوا یانەیان کردن . .

ئاسوی کوردستانی خوشەویست وەك بەخوین گیرابی سوورهەلگەرا .

دایکە خوشەویستە بەسالاچووەکەمان ـ کوردستانی دل هەلقـرچاو ـ چوراوگەی فرمیسکی خوینینی بەسەرسنگو روویا ئەهاتە خوارەوە . .

بەلینیدا ئەوکورپانەی لەمەولا لەدایك ئەبن ، ئیتر ئەبی بەوخوینە گەشە سووره شورشگیرەی شەهیدەکانمان گوش بکرینو شەونخـوونیان بـەسەرەوە بکیشی تا پەروەردەو گەورەیان ئەکات ، بوئەوەی بتوانی لەئجاما نەك تەنها تولەی کورپە شەهیدەکانی پی بکاتەوە ، بەلکـو بوی ببنـە سوارەی پاریزەرو سوپایەکی جگەرگوشە قرر لەزوردارو بیگانەی ناو لانەکەی خویان بخەنو نەهیلن لەسنوور بین بەم دیوا ، تاکو توزی هەناسەی حەوانەوە بداتو پشوو وەرگریو ئیتر تووشی دەردی سەریو بیدەرامەتی نەبی .

هەربوئەوەشە کەمیژووەکەمان ناهیلی ئەوەمان لەیاد بچیتەوە . . ئیمەی کوردیش هەتا هەتایە هەریادیان ئەکەینەوەو هەمووومان بەیەك دەنگ هاوار ئەکەین : بژی یادی شەهیدانی ریی رزگاری کوردو کوردستان .

بەغدا ــ عوزیری

۲۸/حوزەیرانی / ۹٦۰

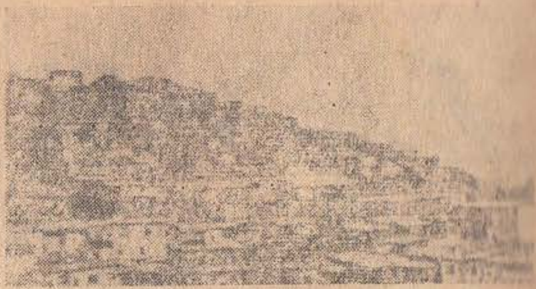

دیمەنیکی شاری شاری (مووش)

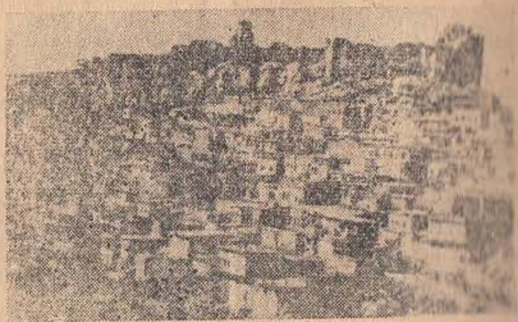

دیمەنیکی شاری (خەرپووت)

دیمەنیکی شاری (ئەلعەزیز)

شۆڕشەکە بۆ سەرنەکەوت ؟

ئەبی ئیمەی کورد ئەوهویە بنچینەیی‌یانە بزانین کەبوون بەهــوی کو اندنەوەو سەرنەکەوتنی ئەوشورشە مەزنەی دیاربەکـر ، بوئەوەی پەنـدو وانەی لی‌وەرگرین‌و جاریکی‌تر تووشی ئەوهەلانە نەبینەوە ، ئەوەش ئەمانەبوو :ـ

١ ــ ئەوهەلە گەورەیەی کومیتەی سەرووی کـومەلی ئیستقلالی کـورد ، کەهەموو نهینی‌یەکانی کومەلیان خستە بەردەمی کابرای گەروکی تورکی، کەخوی کردبوو بەئینگلیز ، وەبوو بەهوی ئەوەی حکـوومەتی تورکیـا هەموو نهینی‌یەکانی کومەل بزانی‌و بەئارەزووی خوی لەکورد بدات . .

٢ ــ بەهەلەدا چوونی رەزای برای یوسف زیاو کـوردەکانی ئەرەزرووم لەناوەروکی ئەوبروسکەیەی یوسف زیا لی‌ی دابـوو بوئاگــاداری لە بەتلیسەوە .

٣ ــ بەربەرەکانی لەنیو عەشایەرەکانی کوردا لەسەر رووناکی لەشکری حەمیدیە کەسولتان عبدالحمید دروستی کردبوو هەر بوئەونیازە .

٤ ــ ساوایی کومەلی ئیستقلالی کوردو جیگیر نەبوونی بـەتەواوی لەنـاو دلی خەلکی کوردستانا ،

٥ ــ دەست کردن بەشورش پیش ئەوکاتەی کومەلی ئیستقـلالی کـورد داینابوو .

٦ ــ ناپاکی (قاسم جبری) بی‌فەر ، کە بەقەدەر هەموو هویەکان کاری‌کردە سەر کوژانەوەی شورشەکە .

[illegible] لەکاتی شۆڕشدا

[illegible] ، عوسمانیان داخەکەم بەناوی دین‌و خەلافەتی ئیسلامی یەوە [illegible] (٤٠٠) ساڵە ئیمەیان بەرە بەرە دیل‌و ژیر دەست کـردوە ، وەبەرەو [illegible] بردوین ، وەری‌ی نەهاتیان هینـاوەتە بەرمان ، خـویـان [illegible] ، وەلەگەل خویان ئیمەش کیش ئەکەن ، ئیتر مل [illegible] تاریکی پەرستان ،

ئەم تورکانە هەرلەمیژەوە بەکوچەری هاتوونەتە ناومان وەبەفرو فیـل خویان دامەزراندوە ، وولاتی ئیمەیان ویران‌و داگیر کردوە ، کوردستان [illegible] کاول نەبووە وەئاوا هیلانەی بایەقوشان‌و شوینی گورگان‌و [illegible] تورانیان نەبووە . وولاتمان وا بی‌بەش‌و هەژار نەبووە بەلام حالی [illegible] مال ویرانی‌یە ، وەهیچ کوردیك ، هیــچ دینداریك

[illegible] لەگوڤاری روژی نویـی ژمارە (٧) سـالی /١ ٥ وە ، [illegible] لە ٤/مارتی /١٩٢٤ دا بـلاوکراوەتەوە ، بـوئەوەی [illegible] رووداوەکان بەراستی بنووسم هـەرلەوهەڤالە پەنا هینـەرەم [illegible] دیاربەکرە ، ووتی شورشـی دیاربەکـر لەروژی ٨/ [illegible]/١٩٢٥ دا دەستی پی‌کرد ، وەئەم بەیاننامەیەش بیستوپینـج روژ دوای [illegible] لەروژی ٤/مارتی/١٩٢٥ دا ، وەبەهەمــــوو ناوچەکانی [illegible] بلاوکرایەوە .

قبوولو پەسەندی ناکا .

پێویستە لەسەر هەمووان لەم ژیانە تالو بی‌بەختی‌یە خومان رزگارکەین لەبەرئەوە پێویستە لەریگەی راستو هەق پەرستی لانەدەین ، لەمردن نەترسین لەری ی هەق سەندنا نەبەزین ، بوهەستی ناوبانگی باپیرانو گەلو وولاتمـان خومانو گیانمانی بوفیدا بکەین .

بەرامبەر بەسەربازانی تورك بەتایبەتی بەرامبەر بەئەفسەرانو سەروكو قوماندانەکانی تورك کەدەربارەی ژنو کچو منالاندان زور بی‌بـــەزەیی یانە ئەبزوونەوە ، وەبەپیچەوانەی دین کوشتار ئەکەن ، بوەستـــن باتولەی ئەم بەسەزمانو بی‌دەسەلاتو بی‌چەکانە بسینینو خوینیان وون نەکەیـن ، بەلام بەرامبەر بەدیلو زامداران نەرمو نیان بن .

بەرامبەر بەوسەربازە تورکانەش کەشەرناکەنو خویان بەدەست ئیمەوە ئەدەن (تەسلیم ئەبن) پێویستە نەرمو نیان بینو وەك برای خومان رەفتاریان لەگەل بکەین لەشەرا دەستـان نەلەرزی ، لەمردن نەترسن چونکە ژیانیکـی هیچو پووچو دوور لەجیهان ، ژیانی بی‌بەشیو بی‌دەسەلاتی ژیانی پرخـەمو سزاو ناسورو خەفەتو کەساسی بوهەمووومان شەرمەزاری‌یە ، مردنیکی ئازایانە گەلیك لەوژینە خوشترە .

ئاشکرایە کەتورك بی‌پەیمانو بەرامبـەر بەکـورد زور زوردارانـەو نامەردانە ئەجوولینەوە ، ئیمەی کوردیش ئەبی دەرسیکی ئەوتو بەتورکان بدەین کەهەرگیز لەبیریان نەچیتەوە ، وە رووڕەشیو رەفتاری‌گورگانەی تورکان بوهەموو جیهان دەرخەین کەچون بی‌کەلكو ویرانە پەرستو گورگ‌ودرندەو خوینخورن . . لەباتی لەناو ئەم زوردارانەدا بی‌کەلك بـژیین بەکومەل مردن لەریگەی هەقو رزگاریدا شەهید بوون گەلیك شیرینو خوشترە .

تا مردن ئیمەمانان بوئەوبرا کوردانە ، بوئەوەمندالە نازدارانە کەلەدوای

[illegible] دەرسێك لەگیان بازی ئیمه وەرگـرن ، وەبو دوا - [illegible] بی بەخشین ، تا لەری ی هەق پەرستیو رزگاری [illegible] ژیان برون ، بیان جوولینی . هەولدەن بابەرورویەکی [illegible] باهەمووومان لەری ی ئازادیو سەرفرازیدا بەکومەل بمرینو [illegible] بولەوەکەمان بەیدا بکەین بەیەکیتیو برایەتی بەکومەل [illegible] زور بەرزی‌یە ، وەئەبی بەجیهانی رابگەیەنین کەئیمه [illegible] نادادی راپەریوینو بەرەنگاری بووینەتەوە ، [illegible] لەهەردوو دنیادا برایەتیمان راگـرینو هەق پەرستیمـن [illegible] خواو هەقو ئادەمزاد شەرمەزار نەبینو لەهەردوو [illegible] .

[illegible] چاکەو خراپە بەدەست خومانە (بەبیرو کردەوەی [illegible] رزگارمان نابی ، وەلەتاریکی‌یەوە ناگەینە رووناکی) ئەبی [illegible] هەردوو دنیامان دەست کەوی ، لەژێـــر زورداری [illegible] ئەگەر هەرچاوەروانی ئەوان بین بی‌دەستو بی‌گیان بوگەن [illegible] .

[illegible] هەتا ئەمرو تورکان مەشقی کینـــەو دوژمنایەتیو [illegible] یەکتر کوشتنو تالان کردنو مال ویران کردنمان دائەدەن ، [illegible] نەرمو نیانیو یەکتری خوش ویستنو لی‌بووردنو زانستو [illegible] ، هەمیشە ریو شوینی کوچەریتیـان نیشان داویـن . . [illegible] بی‌کەلك دوژمن بەیەك بین ؟ . . ئیتر رویشتن لەسەرمەشقو [illegible] رویشتن بەس بی . . هاوکاری لەگەل ـ کەمالی‌یەکان ـ بوکوردان [illegible] نەهاتی ئەبەخشی . . ئیتر بەرەو رووناکیو ئـازادی

بەرەو برایەتی‌و ئادەمزاد پەروەری .

کوردان : هەرلەچەرخی (مەم‌وزین) ەوە تا ئەمرو ژیانمان ساز نەکرد ، گیانی پاکی باوو باپیرمان شاد نەکرد ، ئاواتی ئەحمەدی خانیمان نەهینایە دیی ، بویە پەریشان‌و سەرگەردان ئەژین‌و دوژمنانمان بەخوشادکرد .

ئیتر گیانی ئەحمەدی خانی ، دەنگی شیرینی ئازادی (مەم‌وزین) بولند بکەنەوە ، ئاواتی باوو باپیرانمان بژیننەوە ، ئامانجیان بیننە دیی .

ئەی گەلی کورد : زور باش ئەزانن کەلەروژی رەش‌و نەهاتیدا تورك هاواری بوکورد هیناوە ، بەلام لەروژی خوشیدا نەتەوەی کوردی نەناسیوە ، وەلەدەست کەوتەکانمان کوردی بی‌بەش کردوە ، وەنەك هەرئاوا بی‌پەیمانی نواندبی‌و پەیمانی شکاندبی ، بەلکو کەبوشی هەل‌کەوتبی نیزەو سونگی‌یەکەشی دەرهیناوەو بەرەو سنگی کوردی ئاراستە کردوە .. بەم رەنگە نامەردانە ، بەخیانەت پاداشتی کوردی داوەتەوە .. — فاعتبروا یا اولی الابصار —

شیخ سەعیدی نەقشی - پیران .

ژیانی شیخ سەعیدی پیران

- شیخ سەعید کوری شیخ مەحموود کوری شیخ عەلی‌یە ، لەسالی (١٨٦٥)ی زاینی لەدێی « کلدار » - لەکوردستانی تورکیا - هاتوتە دنیاوە .
- لەدوای ئەوەی توزی نەشو نمای کردوەو گەورە بووە چوتە دی‌ی (پالو) کەلەکەوێتە ناحیەی « مەنشی کورد » - لیوای « گەنج » ەوە .
- شیخ سەعید لەسەر دەستی شیخ مەحموودی باوکیا تەریقـــەتی نەقشـی وەرگرتووە کەباوکیشی لە - شیخ عەلی - باوکی وەرگرتبـوو ، وە شیـخ عەلیش لە (مەولانا خالد) .
- شیخ سەعید لەشەرع‌و ریو شوین‌و راویژی ئایینیدا زور شـــارەزا بـوو دەستێکی بالای هەبووە ، باوکی زوری خـوش ویستوە چونکە گـەلی زیرەکو بالاك‌و چاونەترس بووە ، گەلی هەلبەستی بەکوردی‌و عەرەبی‌و فارسی‌و تورکی ووتووە .
- کەباوکی لەسالی « ١٨٩٦ » ی زاینیدا کوچی دوایی کرد شیخ سەعید تەمەنی « ٣١ » سالان بوو ، بووبەجی‌نشینی باوکی لەهەموو کارو باریکا .
- لەدوای مردنی باوکی چووە « خەنس » جی نشین بوو ، لەوی بوو هەتا ژەندرمەکانی ئەتاتورك زوریان بوهینا ، بوئەوەی خوی لەو زور بوهینانە رزگار بکات هەلسا لە « خەنس » ەوە چوو بودی‌ی پیران بومالی « شیخ عەبدول رەحیم » ی برای لەوی مایەوە .. هەتا تەنگـــــێ پی‌هەلچنیـنی

ژەندرمەکانی ئەتاتورك لەووزە چووە دەرەوەو بوو بەهوی هەلگیرسانی شورش لە ٨/شوباتی/١٩٢٥ دا .

☆ شیخ سەعید کوردو کوردستانی لەسەروو هەموو ئامانجیکی یەوە ئەگرتو بوسەرکەوتنو رزگاربوونی هەولی ئەدا بویـــە لەهامـو کومەل و ریکخراوەکانی کوردستانا بەشدار بووەو سەرکردەیی شورشی دیاربەکری خویناوی کردو لەپیناوی ئازادیو رزگاری کوردو کوردستانا لەروژی ٢٨/حوزەیرانی/١٩٢٥ دا لەگەل «١٠٢» کورد پەروەری تـرا بەدەستی کاربەدەستانی تورکیا خنکینرا . . هەر «١٠٣» کەسەکەیان کران بەوریزە قەنارەیەدا کەلەسەرشوورەکانی دیاربەکـر وەك قولاپـــی قەسابی بو شورشگیرانی کورد هەلخرابوون .

سوپاس

پر بەدل سوپاسی ئەوهەڵالە پەناهینەرە ئەکەم کەلەکوردستانی ...ورکیاوە هاتبوو ــــ حەزی نەکرد ناوی بینم ــــ زور باسـی بو روون کردمەوە کەپەیوەندی بەم شورشە پـیروزەوە هەبـوو . . بەتایبەتی قسە بەنرخەکانی شیخ سەعید کەلەسەر سیدارە کردبووی .

☆ ☆ ☆ ☆

سوپاس

وەزور سوپاسی کاك بەکر جاهد بەریوەبەری نامەخانەی(خەبات) وە کاك (فەرید عەزیز) ی خوش نووس ئەکەم کەهەریـەکەیـان بەپیی توانای خویان یارمەتیان دام .

وەهەروەها زور سوپاسی کارکەرانی چاپخانەی ژین ئەکەم کەزور یارمەتیان دام بورازانەوەی ئەم نامیلکەیەو لەگەلیا شەکەت بوون .

[redacted]

سەرچاوەکان

١ — شەرەفنامە . . . شەرەف خانی بەتلیسی
٢ — شورشەکانی کورد . . . علاءالدین سجادی
٣ — امارة بهدینان . . . صدیق الدملوجی
٤ — یادداشت /١ . . . رەفیق حیلمی
٥ — روژنامەی خەبات . . . ئورگانی پارتی دیموکراتی کوردستان
٦ — القضیه الکردیة . . . بلەچ شیرکو
٧ — کوفاری (دیاری کوردستان) ژمارە ١٣ ، ١٤ / ١٩٢٦
٨ — سیرة مصطفی کمال . . . محمد عزة
٩ — القضیه الکردیه . . . معروف جیاووك

[redacted]

چاپکراوەکانی عوزیری

١ — گولزاری کوردستان . . . . دیوانی یەکەم/٩٥٨
٢ — لەپێناوی دادپەروەریا . . . . شانویی / ١٩٥٩
٣ — [illegible]ولایەوەی ماموستایانی پولەندە . . . . / ١٩٥٩
٤ — [illegible] دەروون . . . . دیوانی دووهەم/١٩٦٠
٥ — شورشی دیاربەکر . . . . / ١٩٦١

[redacted]

چاوەڕوانی ئەمانەش بن

١ — خەباتی ئافرەتانی کوردستان
٢ — عیسمەتی کچی محمد . . . . شانویی
٣ — ماجدولین . . . . چیروکیکی وەرگیراوە
٤ — (. . .) . . . . دیوانی سی‌هەم
٥ — ئەشکەنجەی خوشەویستی . . . . چیروك
٦ — یاسای قازیتی . . . . چیروك

لەبڵاوکراوەکانی نـامەخانەی (خەبات)

مكتبة الأوقاف الر...
... السليمانية

نرخی [١٢٠] فلس